

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Mia Ripa

Barnets roll i vårdnads-, boende- och
umgängesutredningar

Huvudroll eller biroll?

Examensarbete
30 högskolepoäng

Eva Ryrstedt

Familjerätt

Vårterminen 2012

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	3
FÖRORD	4
FÖRKORTNINGAR	5
1 INLEDNING	6
1.1 Introduktion	6
1.2 Syfte	6
1.3 Avgränsningar	7
1.4 Metod	8
1.5 Material	8
1.6 Disposition	9
2 EN VÅRDNADSUTREDNING KOMMER TILL STÅND	10
2.1 Domstolens utredningsskyldighet	10
2.2 Domstols möjlighet att ange riktlinjer för utredningens utförande	11
2.3 Utredningens syfte	12
2.3.1 Objektiv information möjlig att grunda ett domslut på	12
2.3.2 Barnets uppfattning och vilja	14
2.3.3 Utredarens förslag till beslut	14
2.4 Yrkesverksamma domares erfarenheter av vårdnadsutredningar	16
2.4.1 Domaren med den mångåriga erfarenheten	16
2.4.2 Domaren med kortare erfarenheten	16
3 VÅRDNADSUTREDNINGENS UTFÖRANDE	18
3.1 Inledning	18
3.2 SOSFS 2003:14	19
3.2.1 Inledande beskrivning av stadgandena i SOSFS 2003:14	19
3.2.2 Utredningsarbetets behov av lyhördhet från den enskilde utredaren	20
3.2.3 Barnets roll i utredningsarbetet	20
3.2.4 Referenspersoner och registeruppgifter	21
3.2.5 Den skriftliga utredningsrapporten	21

3.3	Nya riktlinjer	22
3.3.1	SOSFS 2012:4	22
3.4	Socialtjänstlagens och Förvaltningslagens inverkan på utredningen	23
3.4.1	För ämnet relevanta bestämmelser	23
3.4.2	Kompetenskrav hos utredaren	24
3.5	Övergripande information från praktiskt verksamma socialsekreterare	25
3.5.1	Praktiskt verksamma socialsekreterares erfarenheter	25
4	BARNPERSPEKTIVET	27
4.1	Övergripande innebörd av barnperspektivet	27
4.2	FN:s konvention om barnets rättigheter	27
4.3	Motsvarande reglering i nationell lagstiftning	28
4.3.1	Principen om barnets bästa	28
4.3.2	Barnets rätt att höras - FB 6 kap. 2 a § 3 st.	30
4.3.3	Barnets rätt att höras - FB 6 kap. 19 § sista stycket	30
4.4	Bilden av barnet i utredningen	31
4.4.1	Synliggörande av barnet och barnets roll i praktiken	31
5	FRAMFÖRD KRITIK MOT VÅRDNADSUTREDNINGARNA	34
5.1	Övergripande kritik	34
5.2	Undersökningen "Glimtar av barn"	34
5.3	I undersökningen framförd kritik och diskussionen därom	35
5.3.1	Exempel ur tingsrättsdomar till stöd för kritiken	35
5.3.2	Synliggörande av barnet	36
5.3.3	Glimtar av barn – undersökningens diskussion	37
5.4	Undersökningen hänförligt till "Barnets bästa och vilja i domstol"	38
5.4.1	Inledande information om artikeln	38
5.4.2	NJA 1999 s. 451	38
5.4.3	NJA 2000 s. 345	38
5.4.4	RH 2007:42	39
5.4.5	Barnets bästa och vilja i domstol – artikelns diskussion	40
6	VÅRDNADSUTREDNINGENS RELATION TILL DOMSLUTET	41
6.1	Mål avgjorda 1990-96	41
6.2	Tiden efter 1998 års vårdnadsreform	41
6.3	Domarens syn på förhållandet mellan rekommendation och domslut	42
7	ANALYS	44

7.1	Sammanfattande svar på frågeställningen	44
7.2	Barnets möjlighet att komma till tals	46
7.3	Kritiken	48
7.4	Besvarande av analysfrågorna	51
7.5	Slutsats	52
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	55

Summary

The present essay aims to illuminate the custody reports possible to execute during a custody dispute, when and how the legal rules about custody reports applies, and how the custody report is executed. When a court has to decide if the custody of a child henceforth shall be joint or sole, or where the child henceforth shall live, and in which extent the child shall have right to visitation with the parent the child does not live with, the custody report study is a very weighty part for the court to take into consideration. Therefore it is essential that the custody report is effectively executed and that the main focus is put on the child.

The only actual chance the child has to express itself is during the custody report. Hence the possibility to hear the child in a Swedish court is very limited, although the law comprises a possibility to do so. The section of law that states a possibility to hear the child in court is seldom used in practice. Hence it is usually not compatible with the best interest of the child.

The social services are the principal of the execution of a custody report. The social worker who in fact executes the study almost always gives a recommendation of how the dispute shall be settled. If a recommendation is given, the courts judgment is equivalent with the recommendation in 83 % of the cases, even though the custody studies have been much criticized.

This essay has been oriented to the criticism about the childs role in the custody study, aiming to investigate the most common questions associated, e.g. whether the child is visualized in an adequate way, whether the child gets enough room in the custody study, and whether the child's right to express itself is obeyed.

As always when the legislator has to legislate in questions involving children, difficult balancing acts has to be performed. The legislation needs to be flexible since every child is unique, and although the child has a right to express itself, it also has a right to remain silent. This essay, however, has reached the conclusion that the flexibility seems to create problems because different social services interpret the law differently and therefore executes the custody study in very different ways, thus diminishing the safety in the application of the law. Some social services do not even talk to the child without a parent present, which, from my point of view, diminishes the purpose of the custody study and the right for the child to express itself.

The essay has reached the conclusion that the custody studies has improved after the custody reform 2006 but there is still a lot of criticism against them, and, apparently, there is still room for improvement. I fully understand the legislators dilemma about the flexibility needed in this kind of legislation, although I think it would be better and safer if the legislation

contents minimum conditions that always have to be obeyed during a custody study.

Sammanfattning

Förevarande uppsats behandlar de utredningar om vårdnad-, boende- och/eller umgänge vilka kan företas i tvister om detsamma. Uppsatsen besvarar frågorna om när och hur reglerna om sådana utredningar tillämpas. Vidare behandlas de brister som finns i utredningar av sådant slag, samt delar av den kritik utredningarna utsatts för. Vid tvister om vårdnad-, boende- och/eller umgänge är vårdnadsutredningen en av de tyngst vägande delarna i processmaterialet. Härav är det av största vikt att utredningen utförs ändamålsenligt och med det aktuella barnet i fokus. Vårdnadsutredningen är också i praktiken barnets enda reella möjlighet att få uttrycka sin vilja, sina åsikter och tankar då möjligheten att höra barnet i rätten, av hänsyn till barnet, sällan tillämpas.

Har den ansvariga utredaren avgivit en rekommendation följs den av domstolen i ca 83 %. Samtidigt utsätts vårdnadsutredningarna för mycket och allvarlig kritik. Det är kritik som framkommit genom regeringsuppdrag, artiklar, motioner och utredningar. Likaså Socialstyrelsens utredningar visar på kritik, vidare är det inte ovanligt att enskilda riktar kritik mot utredningar av ifrågavarande slag. Den kritik enskilda riktar mot vårdnadsutredningarna kan inte, enligt en yrkesverksam domare, tillmätas någon större vikt. Domaren motiverar sitt uttalande med att sådan kritik sällan är objektiv.

Som alltid när det gäller frågor om barn står lagstiftaren inför stora och svåra avvägningar - barnet ska ha rätt att komma till tals, men ska samtidigt inte utsättas för press, påfrestningar eller tvingas välja mellan sina föräldrar. Barnet ska ha rätt att komma till tals – men ska också ha rätt att inte behöva uttala sig. Enligt svensk lag ska principen om barnets bästa vara avgörande för samtliga domstolsbeslut som rör barn. Principen gäller även för socialtjänstens beslut och åtgärder. Vidare ska också barnperspektivet genomsyra såväl domstolens beslut och åtgärder som socialtjänstens. Den för mig återkommande frågan under arbetets gång har varit om socialtjänstens vårdnadsutredningar lever upp till dessa krav?

Uppsatsen når slutsatsen att vårdnads-, boende-, och umgangesutredningarna länge utsatts för kritik. Utredningarna tycks dock tycks ha förbättrats efter 2006 års vårdnadsreform. Att något har blivit bättre är dock ej detsamma som att det fungerar på ett tillfredställande sätt. Vårdnadsutredningarna är enligt min mening, än idag, i behov av förbättring och samordning. Hur en vårdnadsutredning utförs ska ej vara avhängigt av vilken familjerätt och vilken socialsekreterare som verkställer utredningen. Det är svårt att införa tvingande regler, helt utan möjlighet till undantag, för hur en vårdnadsutredning ska genomföras i och med att varje fall och barn unikt. Däremot tror jag att vårdnadsutredningarna skulle kunna förbättras om minimikrav uppställdes, vilka samtliga utredningar måste leva upp till.

Förord

Jag vill tillägna min uppsats alla de barn som har varit, är och kommer vara föremål för en vårdnadsutredning. Ni är många och Ni har rätt till att utredningen genomförs på allra bästa sätt! Utöver detta vill jag passa på att framföra ett antal tack till några viktiga personer.

Jag vill tacka min handledare, Eva Ryrstedt, för att hon åtog sig uppdraget att vara min handledare och för att hon får sitt intresse för familjerätt att smitta av sig.

Eva-Lis, tack för allt Du lärt mig, för alla uppmuntrande ord, alla goda råd och för att Du gett mig den praktiskt verksamma juristens synvinklar på ämnet. Framförallt tack för Dina ständigt höga tankar om mig och för att Du alltid tror på mig och min förmåga.

Kjell, min parhäst i juristutbildningens värld, sen dag ett. Utöver det blev Du snabbt en väldigt när och kär vän. Tack för allt, bättre vän finns inte!

Jag vill tacka min familj för att de alltid trott på mig. Ett speciellt tack till mor och far för att Ni lät mig bo hemma hos Er några månader för att kunna genomföra min APU, vilket gav mig en bättre bild av uppsatsämnets problematik i det praktiska juridiska arbetet.

Katte, 10 år efter vår vänskaps början står vi inför samma stora dag i livet, examen, och hand i hand tar vi det stora klivet ut i det riktiga arbetslivet. Vad skulle jag gjort och göra utan Dig? Tack för allt!

Carina och Karin – världens finaste kollegor! Tack för alla peppande och stöttande ord och tankar!

Frida, Dina middagar är alltid uppskattade, men Dina spontana middagsinbjudningar har varit än mer uppskattade de senaste månaderna!

Tack till alla som peppat, stöttat, bjudit på middagar under arbetets gång, gett mig nya infallsvinklar och framförallt trott på mig.

Tack till Er som ställt upp på intervjuer till detta arbete.

Mönsterås maj 2012

Mia Ripa

Förkortningar

APU	Arbetsplatsanknutet utredningsarbete
BUP	Barn och ungdomspsykiatri
FB	Föräldrabalk (1949:381)
FL	Förvaltningslagen (1986:223)
FN	Förenta Nationerna
HD	Högsta domstolen
HovR	Hovrätt
LVU	Lag om vård av unga (1990:52)
SoL	Socialtjänstlagen (2001:453)
SOSFS	Socialstyrelsens författningssamling
Prop.	Proposition
SOU	Statens Offentliga Utredningar
Vårdnadsutredning	Vårdnads-, boende-, och/eller umgängesutredning

1 Inledning

1.1 Introduktion

Under hösten 2011 genomförde jag en APU¹ på en juristfirma som i stor utsträckning arbetar med vårdnadsfall. Under praktikperioden berättade min handledare på byrån historien om hur den mycket vise Kung Salomo löste en tvist mellan två kvinnor som tvistade om ett spädbarn.² Kung Salomo löste förvisso tvisten, men på ett sätt som aldrig skulle accepteras i dagsläget.³ Dock kvarstår det faktum att många barn även idag är föremål för uppsplitande tvister.

Under APU:n fick jag också insikt i att en rekommendation i en utredning om vårdnad-, boende- och/eller umgänge⁴ ofta har stor inverkan på domstolens domslut. Frågan är då vem som i dagens moderna svenska samhälle ska bära, eller faktiskt bär, rollen som ”Kung Salomon”? Ligger den rollen på domstolen, eller indirekt på socialtjänsten? Uppsatsen behandlar frågor hänförliga till utredningar om vårdnad-, boende-, och/eller umgänge. Arbetet beskriver dels utredningarnas funktion, dess utförande, samt delvis också vilken vikt en ev. rekommendation tillmätts när domstolen fattar beslut i sådana tvister.

Då man aldrig får glömma att en tvist om vårdnad-, boende och/eller umgänge främst handlar om ett eller flera barn väcks också frågan om vem ska göra barnens röster hörda i dessa tvister. Speciellt i de fall när föräldrarna har fastnat i själva tvistandet. I praktiken är det framförallt den socialsekreterare som ansvarar för vårdnadsutredningen som har den rollen. Här för är också frågan om hur barnet synliggörs i utredningarna av intresse att undersöka. I uppsatsen belyses kritik rörande frågan hur barnen de facto synliggörs i vårdnadsutredningarna.

1.2 Syfte

Uppsatsens mål och syfte är att redogöra för hur den gällande rätten ser ut ifråga om utredningar om vårdnad-, boende-, och/eller umgänge. Syftet är att beskriva vilka regler som finns, hur de ser ut samt hur de tillämpas av såväl domstol som socialtjänst. Uppsatsen berättar i vilka fall det är ändamålsenligt för domstolen att begära en sådan utredning. Vidare belyser uppsatsen hur utredningen kan utföras samt vilka allmänna råd och rekommendationer socialtjänsten har att falla tillbaka på vid utredningens

¹ Arbetsplatsanknutet utredningsarbete, innefattande praktik i yrkeslivet.

² Se Bibel 2000, 1 Konungaboken 3:16-28.

³ Se Bibel 2000, 1 Konungaboken 3:16-28.

⁴ Begreppet vårdnadsutredning/utredning syftar framställningen igenom på vårdnads-, boende-, och/eller umgängesutredningar.

utförande. Vidare syftar uppsatsen till att belysa den kritik som utredningarna följs av, främst kritik rörande huruvida barnet de facto synliggörs i utredningen.

Uppsatsen uppfyller sitt syfte genom besvarande av följande frågor:

- När, varför och hur utförs en vårdnadsutredning?
- Ges barnet erforderlig plats i utredningarna?
- Hur synliggörs barnet i utredningarna?
- I vilken utsträckning följs en rekommendation av domstolen?

Analysfrågor:

- Utifrån den kritik som riktas mot vårdnadsutredningarna, samt att en ev. rekommendation följs i 83 % av fallen, är det ur ett rättssäkerhetsperspektiv logiskt och försvarbart att:
 - Relationen ser ut som den gör mellan vårdnadsutredningens rekommendation och domsluten?
 - Det saknas fastslagna regler för vårdnadsutredningarnas utförande?

1.3 Avgränsningar

I frågor av det slag som uppsatsen ämnar belysa blir ofta medlingsinstitutet och samarbetsamtal aktuella. Författaren har dock valt att bortse från dessa och istället valt att enbart undersöka vårdnadsutredningsinstitutet. Detta val har gjorts dels av tids- och utrymmesskäl, men också p.g.a. att en vårdnadsutredning många gånger föregås av medling och samarbetsamtal, men i de fall medling eller samarbetsamtal leder till ett resultat båda parter är nöjda med torde det oftast saknas skäl att utföra en vårdnadsutredning.⁵ Som framgår i uppsatsen ska en vårdnadsutredning enbart utföras om det är absolut nödvändigt, vilket gör att en sådan enbart ska förekomma i de ”extrema” och mest komplicerade fallen. Enligt skribenten innebär det att kvaliteten på utredningarna och kraven på dess utförande och utförare måste vara höga.

P.g.a. den stora mängd kritik som finns mot vårdnadsutredningarna menar skribenten att framställningen blir mest intressant om denna inriktar sig på hur de mest komplicerade fallen löses. Frågan blir då om de medel som står till buds lever upp till rättssäkerhetskravet och om de är tillräckliga också för de mest komplicerade fallen.

Under arbetets gång har jag sett att vårdnadsutredningarna utsätts för omfattande kritik, av tids- och utrymmesskäl tar framställningen främst sikte på den kritik som hänför sig till barnets roll i utredningarna.

⁵ Se t.ex. prop. 1990/91:8 s. 43. http://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Forslag/Propositioner-och-skrivelser/om-vardnad-och-umgange_GE038/?text=true (Hämtad och sparad 17 mars 2012 kl. 13.21).

Jag hade också tyckt att det skulle varit intressant att intervjua såväl föräldrar, som lite äldre barn vilka har erfarenhet av att ha varit föremål för en vårdnadsutredning. Detta skulle dock medföra ett antal svårigheter och svåra avvägningar, framförallt är det den enskildes integritet som fått mig att avstå från detta. Jag tror att det hade givit intressanta frågeställningar att få en inblick i den enskilde individens bild av att ha varit föremål för en vårdnadsutredning.

1.4 Metod

Huvudmetoden för framställningen är rättsvetenskaplig metod. I den rättsvetenskapliga metoden ingår såväl rättskälleläran samt delvis juridisk metod men kan också innehålla andra metoder, huvudsaken är att framställningen intar ett juridiskt perspektiv.⁶ Således kan inom ramen för den rättsvetenskapliga metoden också användas metoder av empirisk karaktär, exempelvis intervjuer.⁷

Framställningen belyser vad som i frågan är gällande rätt, men också hur den gällande rätten praktiskt tillämpas. Härav är den rättsvetenskapliga metoden lämplig att använda. Detta då dels rättskällorna behöver belysas samtidigt som lagens tillämpare också kan bidra med viktig information. Således har bl.a. intervjuer använts för insamling av empirisk data, då dessa kan tillföra mycket i en uppsats.⁸ Intervjuer kan bl.a. stödja de konklusioner skribenten når i uppsatsarbetet och intresseväckande problemområden kan upptäckas.⁹

Målsättningen med intervjuerna har varit att söka nå svar på hur den gällande rätten praktiskt tillämpas. Intervjuerna har genomförts på så vis att de socialhandläggare som intervjuats har fått samma frågor, och de domare som intervjuats fått samma frågor. Följdfrågor har dock varierat utifrån de individuella svaren på huvudfrågorna. Två domare vid olika tingsrätter i landet har intervjuats. Två socialsekreterare verksamma i olika kommuner har också deltagit i intervjuer. Vidare har också mailkorrespondens genomförts med Socialstyrelsen.

1.5 Material

Utifrån den metod som tillämpas för arbetet har rättskällorna varit en viktig del i materialvalet, dock främst lag och förarbeten samt i viss mån doktrin. Dock har praxis ej studerats direkt, utan enbart indirekt genom andra källor. Doktrinen hänvisar i mångt och mycket till såväl lag som förarbeten, varför mängden doktrin som använts ej varit särskilt omfattande. P.g.a. ämnesvalet

⁶ Sandgren Claes, *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare*, uppl. 2, s.39.

⁷ Sandgren Claes, *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare*, uppl. 2, s.39.

⁸ Sandgren Claes, *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare*, uppl. 2, s.42.

⁹ Sandgren Claes, *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare*, uppl. 2, s.42.

har Socialstyrelsens författningssamling¹⁰ och övrigt materiel framställt i Socialstyrelsens regi likaså använts.

De för ändamålet valda källorna är typiska juridiska källor vilka allmänt sett används för framställande av juridiska skrifter och uppsatser och jag anser att trovärdigheten och aktualiteten i dem är hög. En stor mängd material har hämtats från Internet, jag har full insikt i de trovärdighetsproblem källor från internet kan förorsaka, dock har jag enbart använt mig av sidor såsom www.zeteo.se, www.riksdagen.se, www.regeringen.se samt www.socialstyrelsen.se varför jag anser att det material jag hämtat från Internet är att anse som trovärdigt och tillförlitligt.

Uppsatsen skrivs, som nämnts, ur en praktisk synvinkel varför intervjuer med bl.a. socialtjänst och domare varit en del av det faktiska materialet. För att söka nå så rättvisande och ärliga svar som möjligt i intervjuerna är respondenterna anonymiserade.

1.6 Disposition

Framställningens utrymme och innehåll disponeras med ett inledande kapitel vilket beskriver syfte, avgränsning, metod och materialval. Jag går därefter in på inledande frågor om hur en vårdnadsutredning kommer till stånd samt när och varför en sådan utförs. Uppsatsen belyser vidare hur domstolen kan ställa upp riktlinjer för utredningens utförande samt vilka eventuella regelverk som finns att följa för den som utför utredningen. Ett kapitel behandlar barnperspektivet, principen om barnets bästa samt barnets rätt att komma till tals utifrån såväl nationell lagstiftning samt FN:s konvention om barns rättigheter. I kapitlena ingår vidare domares och socialsekreterares syn på vissa delar av ämnet, dessa delar grundar sig på intervjuer. Arbetet avslutas med en sammanfattande analys där frågeställning samt analysfrågorna besvaras.

¹⁰ Framledes SOSFS.

2 En vårdnadsutredning kommer till stånd

2.1 Domstolens utredningsskyldighet

När föräldrar inte egenhändigt, eller med socialens hjälp, kan nå en lösning på frågan om hur vårdnad, boende och/eller umgänge ska se ut för deras barn hamnar tvisten i sista hand i domstol.¹¹ En tvist angående frågor av detta slag handläggs i domstol som indispositivt tvistemål varför det är domstolens ansvar att tillse att frågorna utreds på ett adekvat sätt.¹² Att detta åligger domstolen framgår av Föräldrabalken (1949:381)¹³ 6 kap. 19 § 1 st. Därför ska socialnämnden ges tillfälle att yttra sig i frågor av förevarande slag före ett sådant mål avgörs.¹⁴ Mål om vårdnad, boende och/eller umgänge är dock sällan så pass enkla att frågorna kan anses tillräckligt utredda enbart genom ett yttrande från socialnämnden. På grund härav stadgar lagrummets tredje stycke att rätten kan ge socialnämnden i uppdrag att utföra en utredning.¹⁵

FB 6 kap. 19 § kan tillämpas oavsett om en tvist råder eller ej.¹⁶ Bestämmelsen kan således bli aktuell när tingsrätten har att lösa upp ett äktenskap och det i äktenskapet finns gemensamma barn.¹⁷ Detta oavsett om talan enbart avser upplösning av äktenskapet.¹⁸ En utredning ska dock endast genomföras i de fall det är absolut nödvändigt och rätten inte kan grunda sitt beslut allenast utifrån socialnämndens yttrande.¹⁹ Huruvida socialnämndens yttrande kan anses ge domstolen tillräcklig information, eller om det föreligger behov av en vidare utredning, är en bedömningsfråga domstolen har att ta ställning till i varje enskilt fall.²⁰ Att socialnämnden

¹¹ Emtestam & Svensson, *Vårdnads-, boende- och umgängesutredningar – Att handlägga och skriva utredningar enligt S-modellen*, s.14-15.

¹² Se t.ex. Prop. 2005/06:99, s. 36,

<http://zeteo.nj.se.ludwig.lub.lu.se/ppd/template.htm?sessionid=38D91FE5B42304A0FBC7F4C1F86CC5C6?view=main> (hämtad och sparad 14 mars 2012, kl. 13.37).

och SOU 2005:43, *Vårdnad – Boende – Umgänge, Barnets bästa, föräldrars ansvar*, del A, s. 241, <http://www.regeringen.se/content/1/c6/04/55/64/5bec1441.pdf> (hämtad och sparad 6 mars 2012 kl. 13.14).

¹³ Framledes FB.

¹⁴ Se FB 6 kap. 19 § 2 st.

¹⁵ Se FB 6 kap. 19 § 3 st.

¹⁶ Se Walin & Vängby, Föräldrabalken (1 juli 2011, Zeteo) kommentaren till 6 kap. 19 §. <http://zeteo.nj.se.ludwig.lub.lu.se/ppd/template.htm?view=main> (senast kontrollerad 13 maj 2012, kl. 12.04)

¹⁷ Se Walin & Vängby, Föräldrabalken (1 juli 2011, Zeteo) kommentaren till 6 kap. 19 §.

¹⁸ Se Walin & Vängby, Föräldrabalken (1 juli 2011, Zeteo) kommentaren till 6 kap. 19 §.

¹⁹ Prop. 1997/98:7, s. 92. <http://www.regeringen.se/content/1/c4/11/82/3f2de597.pdf>

(Hämtad och sparad 22 mars 2012 kl.12.11)

²⁰ Se Walin & Vängby, Föräldrabalken (1 juli 2011, Zeteo) kommentaren till 6 kap. 19 §.

<http://zeteo.nj.se.ludwig.lub.lu.se/ppd/template.htm?view=main> (senast kontrollerad 13 maj 2012, kl. 12.04)

inom en kortare tidperiod ges möjlighet att avge upplysningar torde oftast ske i de fall någon tvist ej föreligger.²¹ Så kan likaså ske i fall där endast en fråga, t.ex. boendet, är tvistig och rätten i den frågan redan besitter nödvändig information.²² En fullständig utredning skall endast genomföras när omständigheterna i det enskilda fallet så kräver.²³ Således behöver inte varje vårdnads-, boende-, och/eller umgängestvist föranleda att socialnämnden ges i uppdrag att verkställa en utredning.²⁴ I propositionen *Vårdnad, boende och umgänge*, påpekades dock att vårdnads-, boende-, och umgängestvister av så svårslöslig karaktär att de ej kunnat lösas utanför domstolen ofta kräver utredning för att domstolen ska ha ett underlag att grunda sitt beslut på.²⁵ I SOU 2005:43 påpekades detsamma och det påtalades att de vårdnadstvister som löses i domstol, efter 1998 års vårdnadsreform, vanligen är av en mer komplicerad art, varför en vårdnadsutredning i de flesta fall behöver utföras.²⁶ Även yrkesverksamma domare bekräftar att en vårdnadsutredning regelmässigt företas i de mål som ska avgöras i domstol.

I och med att utredningsansvaret åvilar domstolen kan denne ex officio förordna om att en vårdnadsutredning ska företas i målet.²⁷ Det står dock också parterna i målet fritt att framställa yrkande därom.²⁸

2.2 Domstols möjlighet att ange riktlinjer för utredningens utförande

Genom en lagändring under det tidiga 1990-talet gavs domstolen en möjlighet att i sitt förordnande ange riktlinjer och tidsramar för utredningens genomförande.²⁹ Denna möjlighet innebär inte att domstolen i samtliga fall ska ange riktlinjer, istället är det en möjlighet tänkt att användas när det i det enskilda fallet kan anses finnas behov av riktlinjer.³⁰ I förarbetena till nämnda lagändring påpekades att domstolen i samtliga fall ska ha möjlighet att bestämma när utredningsarbetet ska vara avslutat.³¹

²¹ Se Walin & Vängby, Föräldrabalken (1 juli 2011, Zeteo) kommentaren till 6 kap. 19 §. <http://zeteo.nj.se.ludwig.lub.lu.se/ppd/template.htm?view=main> (senast kontrollerad 13 maj 2012, kl. 12.04)

²² Se Walin & Vängby, Föräldrabalken (1 juli 2011, Zeteo) kommentaren till 6 kap. 19 §.

²³ Se Walin & Vängby, Föräldrabalken (1 juli 2011, Zeteo) kommentaren till 6 kap. 19 §.

²⁴ Se Walin & Vängby, Föräldrabalken (1 juli 2011, Zeteo) kommentaren till 6 kap. 19 §.

²⁵ Prop. 1997/98:7 s. 91 <http://www.regeringen.se/content/1/c4/11/82/3f2de597.pdf>

(Hämtad och sparad 22 mars 2012 kl.12.11)

²⁶ SOU 2005:43, *Vårdnad – Boende – Umgänge, Barnets bästa, föräldrars ansvar*, del A, s. 246. <http://www.regeringen.se/content/1/c6/04/55/64/5bec1441.pdf> (Hämtad och sparad 6 mars 2012 kl. 13.14).

²⁷ Törnqvist Tomas, *Socialtjänstens familjerätt – En översikt över bestämmelser, ärenden och handläggning*, s. 66.

²⁸ Törnqvist Tomas, *Socialtjänstens familjerätt – En översikt över bestämmelser, ärenden och handläggning*, s. 66.

²⁹ Prop. 1990/91:8 s. 46. http://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Forslag/Propositioner-och-skrivelser/om-vardnad-och-umgange_GE038/?text=true (Hämtad och sparad 17 mars 2012, kl. 13.21)

³⁰ Prop. 1990/91:8, s. 46. (e-versionen)

³¹ Prop. 1990/91:8, s. 46. (e-versionen)

Genom att ange riktlinjer kan en viktig begränsning göras av utredningens såväl tidsmässiga som utrymmesmässiga vidd.³² I vissa fall är endast ett fåtal frågor i behov av utredning, t.ex. när en vårdnadsutredning genomförts nyligen.³³ En ny utredning kan då behövas endast ifråga om omständigheter härrörande från tiden efter föregående utredning.³⁴ Utredningens omfattning kan t.ex. också begränsas till frågan om föräldrarnas respektive boendemiljö, eller till att söka utreda ett barns vilja i frågan.³⁵ Det senare torde endast komma i fråga för utredningar gällande äldre barn.³⁶ Situationen kan likaså vara den omvända, att de redan från start framgår att utredningen behöver göras vidare än vanligt.³⁷ Domstolen kan då påtala att utredningen kräver att experter uttalar sig.³⁸

Hur lång tid socialnämnden ges att verkställa utredningen torde även bli en bedömningsfråga utifrån omständigheterna i varje enskilt fall.³⁹ Vanligen anses tre till fyra månader vara en adekvat tidsgräns, handläggningstiden kan dock förlängas när utredningen kräver t.ex. ett utlåtande från BUP.⁴⁰ Sett ur barnens perspektiv är det dock alltid viktigt att vårdnadsutredningen ej drar ut på tiden längre än nödvändigt.⁴¹ En utsträckt handläggningstid måste vara en bedömningsfråga utifrån de individuella omständigheterna.⁴²

Vidare kan nämnas att en vårdnads-, boende-, och/eller umgängesutredning kan avse samtliga tre punkter men också kan begränsas till att endast avse t.ex. boendefrågan.⁴³

2.3 Utredningens syfte

2.3.1 Objektiv information möjlig att grunda ett domslut på

Genom stämningsansökan, svaromål, diverse inlagor, samt genom det som framkommer vid den muntliga förberedelsen i domstol får rätten gång på gång information om de bakomliggande omständigheterna till tvisten, sett ur

³² Sjösten, *vårdnad boende umgänge – samt verkställighet av sådana avgöranden och överenskommelser*, uppl. 3, s. 168.

³³ A.a. s. 168.

³⁴ A.a. s. 168.

³⁵ A.a. s. 168.

³⁶ A.a. s. 168.

³⁷ Se Walin & Vängby, *Föräldrabalken* (1 juli 2011, Zeteo) kommentaren till 6 kap. 19 §. <http://zeteo.nj.se.ludwig.lub.lu.se/ppd/template.htm?view=main> (senast kontrollerad 13 maj 2012, kl. 12.04)

³⁸ Se Walin & Vängby, *Föräldrabalken* (1 juli 2011, Zeteo) kommentaren till 6 kap. 19 §.

³⁹ Se Walin & Vängby, *Föräldrabalken* (1 juli 2011, Zeteo) kommentaren till 6 kap. 19 §.

⁴⁰ Se Walin & Vängby, *Föräldrabalken* (1 juli 2011, Zeteo) kommentaren till 6 kap. 19 §.

⁴¹ Se Walin & Vängby, *Föräldrabalken* (1 juli 2011, Zeteo) kommentaren till 6 kap. 19 §.

⁴² Se Walin & Vängby, *Föräldrabalken* (1 juli 2011, Zeteo) kommentaren till 6 kap. 19 §.

⁴³ Emtestam & Svensson, *Vårdnads-, boende- och umgängesutredningar – Att handlägga och skriva utredningar enligt S-modellen*, s.15.

föräldrarnas perspektiv.⁴⁴ De uppgifter föräldrarna lämnar tenderar att vara av stereotyp och onyanserad karaktär, vidare önskar föräldrarna vanligen understryka sina värdefulla egenskaper och ofta också understryka motpartens sämre sidor.⁴⁵ Sällan är det denna typ av uppgifter domstolen önskar få, för att avgöra tvisten på ett för barnet bästa möjliga sätt är rätten i behov av information av objektiv karaktär.⁴⁶ De grunder som framkommer i utredningen ska hjälpa domstolen att, i enlighet med principen om barnets bästa, slita tvisten föräldrarna emellan.⁴⁷ Viktigt att påpeka är att utredningen ska ge domstolen ett underlag, på vilket, rätten ska kunna bedöma vad som är det enskilda barnets bästa.⁴⁸ Härför är det av vikt att utredningen genomförs utifrån den individuella situationen.⁴⁹

Som framgår ovan ges domstolen också genom en vårdnads-, boende, och/eller umgängesutredning ett underlag av mer omfattande karaktär att grunda sitt beslut på.⁵⁰ Detta krävs också oftast för att domstolen de facto ska kunna döma i de tvister som går ända till domstol.⁵¹ En av tankarna med utredningen är att, ur det enskilda barnets perspektiv, söka klarlägga de olika möjliga lösningar som finns på tvisten.⁵² Således ska det finnas en överensstämmelse mellan de faktorer som är utgångspunkter för utredningsarbetet och de faktorer domstolen har att ta hänsyn till vid domslutet.⁵³ Domare ger också uttryck för att de delar av utredningen vilka tillmäts störst vikt och tid av domaren är bedömning och förslag, medan föräldrarnas utsagor i utredningen ej ges samma uppmärksamhet.⁵⁴ I familjerättsliga tvister är det dock vanligt att rätten väljer att rucka något på strikta processregler varför parterna ges ett vidare utrymme att framställa sina ståndpunkter än i andra typer av tvistemål.⁵⁵ Härav, samt då domare i vårdnads-, boende- och umgängestvister sällan besitter en särskild barnkompetens krävs att det i utredningen förs ett helhetsresonemang.⁵⁶ Som exempel anges fall där barn givit uttryck för en egen bestämd vilja vilken framkommer i vårdnadsutredning.⁵⁷ För att domstolen ska kunna bedöma om barnet uttryckt sig frivilligt eller som en följd av påverkan

⁴⁴ Emtestam & Svensson, *Vårdnads-, boende- och umgängesutredningar – Att handlägga och skriva utredningar enligt S-modellen*, s. 21.

⁴⁵ A.a. s.21.

⁴⁶ A.a. s.21.

⁴⁷ Socialstyrelsen, *Vårdnad, boende och umgänge – Stöd för rättstillämpning och handläggning inom socialtjänstens familjerätt*, s. 147.

⁴⁸ Ewerlöf, Sverne & Singer, *Barnets bästa – Om föräldrars och samhällets ansvar*, uppl. 5, s. 74.

⁴⁹ Ewerlöf, Sverne & Singer, *Barnets bästa – Om föräldrars och samhällets ansvar*, uppl. 5, s. 74.

⁵⁰ Se kap. 2.1.

⁵¹ Prop. 1997/98:7, s. 92. <http://www.regeringen.se/content/1/c4/11/82/3f2de597.pdf> (Hämtad 22 mars 2012 kl.12.11)

⁵² Socialstyrelsen, *Vårdnad, boende och umgänge – Stöd för rättstillämpning och handläggning inom socialtjänstens familjerätt*, s. 139.

⁵³ A.a. s. 147.

⁵⁴ Emtestam & Svensson, *Vårdnads-, boende- och umgängesutredningar – Att handlägga och skriva utredningar enligt S-modellen*, s.21.

⁵⁵ A.a. s.21.

⁵⁶ A.a. s.21.

⁵⁷ A.a. s.21.

måste utredningen innehålla ett resonemang kring vilken vikt som bör tillmätas barnets uttalande.⁵⁸

2.3.2 Barnets uppfattning och vilja

I FB anges också att, om det är lämpligt, har den som utför utredningen att söka utreda och tydliggöra det ifrågavarande barnets uppfattning.⁵⁹ Barnets uppfattning och vilja kan vara svårt att bedöma, ger barnet uttryck för en verklig vilja eller för en påverkan?⁶⁰ Avgörande för vilken vikt utredaren ska tillmäta barnets viljeyttringar är beroende av barnets mognadsgrad.⁶¹ Viktigt är att utredaren företar samtalen utifrån barnsamtalsmodeller anpassade utifrån barnets ålder, frågor som ställs till barnet kan t.ex. vara ”Hur önskar du att det skulle vara?” ”Om du fick bestämma?”⁶² Det barnet säger i utredningen tillmäts i dagsläget större betydelse av domstolen än vad domstolar historiskt sett gjort, vilket medför såväl för- som nackdelar, då föräldrarna är medvetna om detta tycks också föräldrapåverkan ha ökat.⁶³ Återigen blir därför utredarens förmåga att resonera ur ett helhetsperspektiv av stor vikt, tycks barnet påverkat måste den faktorn finnas med vid helhetsbedömningen.⁶⁴

2.3.3 Utredarens förslag till beslut

I FB 6 kap. 19 § 4 st. anges även att vårdnadsutredaren i utredningen ska ange ett beslutsförslag.⁶⁵ Stadgandet gäller dock enbart om det inte är olämpligt.⁶⁶ Huruvida utredaren de facto ska, eller inte ska ange ett beslutsförslag, har varit uppe till diskussion ett flertal gånger.⁶⁷ Frågan diskuterades i prop. 1990/91:8.⁶⁸ Vid tidpunkten hade förslag framförts att avskaffa då rådande ordning, att utredaren skulle ta ställning.⁶⁹ Hur relevant dåvarande diskussion är i relation till förevarande arbete kan diskuteras, då

⁵⁸ Emtestam & Svensson, *Vårdnads-, boende- och umgängesutredningar – Att handlägga och skriva utredningar enligt S-modellen*, s.21

⁵⁹ Se FB 6 kap. 19 § 4 st.

⁶⁰ Emtestam & Svensson, *Vårdnads-, boende- och umgängesutredningar – Att handlägga och skriva utredningar enligt S-modellen*, s.40.

⁶¹ A.a. s. 40.

⁶² A.a. s. 39. För de citerade frågorna gäller samma hänvisning.

⁶³ A.a. s. 70.

⁶⁴ A.a. s. 70.

⁶⁵ Se FB 6 kap. 19 § 4 st. för exakt ordalydelse.

⁶⁶ Se Walin & Vängby, *Föräldrabalken* (1 juli 2011, Zeteo) kommentaren till 6 kap. 19 §. <http://zeteo.nj.se.ludwig.lub.lu.se/ppd/template.htm?view=main> (senast kontrollerad 13 maj 2012, kl. 12.04)

⁶⁷ Socialstyrelsen, *Vårdnad, boende och umgänge – Stöd för rättstillämpning och handläggning inom socialtjänstens familjerätt*, s. 148.

⁶⁸ Se prop. 1990/91:8. http://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Forslag/Propositioner-och-skrivelser/om-vardnad-och-umgange_GE038/?text=true (Hämtad och sparad 17 mars 2012 kl. 13.21)

⁶⁹ Prop. 1990/91:8, s. 45. (e-versionen).

andra stora förändringar i vårdnadsutredningsinstitutet samtidigt var aktuella.⁷⁰

I prop. 1997/98:7 var frågan åter aktuell, då uttalades att i vanliga fall är inte tanken med utredningen att rätten ska ges ett förslag till beslut.⁷¹ Utredningen skulle endast vara en redovisning av vad utredaren fått vetskap om under utredningstiden.⁷² Samtidigt sades att det skulle vara upp till den enskilde utredaren att från fall till fall bedöma om utredningen borde innehålla en rekommendation eller ej.⁷³ Avgörande för bedömningen skulle vara vad som är i förenlighet med barnets bästa.⁷⁴ I propositionen från 97/98 menades att det saknades skäl att införa en reglering som tvingar fram en rekommendation.⁷⁵ Dock ansågs det naturligt att utredningen i vart fall skulle innehålla ett resonemang med konsekvensanalyser av olika alternativ.⁷⁶

Frågan diskuterades återigen inför 2006 års vårdnadsreform.⁷⁷ I propositionen anfördes att en vårdnadsutredning kräver en rekommendation för att vara fullgod men samtidigt erinrades om att undantag måste vara möjliga i "*särskilt känsliga fall*".⁷⁸ Från ett antal remissinstanser anfördes också motargumentet att en rekommendation kan ge föräldrarna en känsla av att utredaren tar parti för endera föräldern.⁷⁹ Rekommendationen måste vara väl underbyggd, bl.a. genom att utredaren gjort en konsekvensbeskrivning.⁸⁰ Det är vidare av vikt att utredaren för ett resonemang, som tydligt framgår i utredningsrapporten, om föräldrabarnrelationerna, hur endera föräldern kvalificerar sig som t.ex. vårdnadshavare och boendeförälder.⁸¹ I resonemanget bör likaså barnets eventuella åsikter framkomma.⁸²

⁷⁰ Författaren syftar på att den enskilde utredaren, istället för att föredra utredningen för socialnämnden, skulle tillstå domstolen utredningen direkt, vilket påskyndade processen. Se Prop. 1990/91:8, s. 44-45. http://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Forslag/Propositioner-och-skrivelser/om-vardnad-och-umgange_GE038/?text=true (Hämtad och sparad 17 mars 2012 kl. 13.21)

⁷¹ Prop. 1997/98:7 s. 90. <http://www.regeringen.se/content/1/c4/11/82/3f2de597.pdf> (Hämtad och sparad 22 mars 2012 kl.12.11).

⁷² Prop. 1997/98:7 s. 90. (e-versionen).

⁷³ Prop. 1997/98:7 s. 90. (e-versionen).

⁷⁴ Prop. 1997/98:7 s. 90. (e-versionen).

⁷⁵ Prop. 1997/98:7, s. 91. (e-versionen)

⁷⁶ Prop. 1997/98:7, s. 91. (e-versionen)

⁷⁷ Se prop. 2005/06:99.

<http://zeteo.nj.se.ludwig.lub.lu.se/ppd/template.htm;jsessionid=38D91FE5B42304A0FBC7F4C1F86CC5C6?view=main> (Hämtad och sparad 14 mars 2012, kl. 13.37)

⁷⁸ Prop. 2005/06:99. s. 59. (e-versionen)

⁷⁹ Prop. 2005/06:99. s. 58. (e-versionen).

⁸⁰ Prop. 2005/06:99, s. 59. (e-versionen).

⁸¹ Prop. 2005/06:99, s. 59. (e-versionen).

⁸² Prop. 2005/06:99, s. 59. (e-versionen).

2.4 Yrkesverksamma domares erfarenheter av vårdnadsutredningar

2.4.1 Domaren med den mångåriga erfarenheten

En, sedan länge praktiskt verksam, domare i en av landets större tingsrätter menar att en vårdnadsutrednings absolut främsta syfte är att säkerställa att det beslut som fattas är förenligt med principen om barnets bästa. Domaren påtalar också det faktum att vissa föräldrar väcker talan gång på gång och att det i sådana fall inte är motiverat att varje gång förordna om en vårdnadsutredning. I vissa fall kan ett snabbyttrande istället vara tillräckligt. I ytterligare andra fall kan utredningar redan finnas vilka ger en adekvat beskrivning av det ifrågavarande barnets situation. Domaren menar dock att om det rör sig om en ny tvist, och det står klart att möjligheterna till en samförståndslösning är uttömda, måste en vårdnadsutredning som regel företas.

Domaren uttrycker också en stor tilltro till socialsekreterarna och deras arbete. Den kritik som framförs mot utredningarna säger sig domaren inte kunna hålla med.

2.4.2 Domaren med kortare erfarenheten

En annan domare menar att det allra främsta syftet med vårdnadsutredningen är att utgöra ett underlag för rättens ställningstagande. Denna domare är likaså verksam på en stor tingsrätt men har avsevärt kortare verksamhetstid bakom sig. Denna domare menar dock att en vårdnadsutredning också kan sägas ha ett andrahandsyfte. I fall där föräldrarna är för upptagna av konflikten som råder dem emellan kan en utredning hjälpa dem att inse vad som är det egentliga felet i situationen. När föräldrarna i vårdnadsutredningen ser vilken bild en utomstående får av situationen kan det leda till att föräldrarna når insikt om att det egentligen inte är barnet de tvistar om. Domaren ger ytterligare ett exempel, vilket rör fall där den ena föräldern har missbruksproblematik. I vissa sådana fall kan en vårdnadsutredning leda till en överenskommelse i samförstånd. Visar den missbrukande parten, under utredningen, insikt i problematiken och går med på behandling händer det att parterna utifrån det når en samförståndslösning som ska verkställas utifrån vissa förutsättningar. Det kan t.ex. vara att umgänge ska verkställas när den missbrukande parten genomgått behandling. Domaren poängterar också att det är denna form av lösning som är den allra bästa. När parterna en samförståndslösning är det oftast till gagn för barnet enär en sådan lösning har större potential att fungera än vad en dom har.

Domaren berättar också att denne regelmässigt begär vårdnadsutredning i de fall vårdnaden är tvistig. Detta innebär att ett sådant förordnande görs i mer eller mindre samtliga fall, såvida parterna ej når en överenskommelse under den muntliga förberedelsen. Domaren menar dock att det kan finnas undantagsfall där det ej framstår som motiverat att utföra en vårdnadsutredning, t.ex. när det i fallet redan framgår tydligt hur omständigheterna ser ut.

3 Vårdnadsutredningens utförande

3.1 Inledning

Hur en vårdnadsutredning genomförs är i de allra flesta fall individuellt betingat. Som framgår ovan kan domstolen t.ex. ange riktlinjer för vad som kräver utredning. Genomförandet är likväl beroende av de specifika förhållandena i vart och ett fall.⁸³ På grund härav har det ansetts mer ändamålsenligt att riktlinjer för förfarandet ges genom Socialstyrelsens allmänna råd än genom lagstiftning.⁸⁴ Således finns inget gemensamt regelverk som samtliga familjerätter använder sig av. Detta bekräftas genom de gjorda intervjuerna, vilka påvisat stora skillnader i utförandet.

Socialstyrelsen publicerar sina föreskrifter och allmänna råd i Socialstyrelsens författningssamling^{85, 86}. I samlingen finns bl.a. SOSFS 2003:14 (S) *Socialnämndens handläggning av vissa frågor om vårdnad, boende och umgänge*. I SOSFS 2003:14 finns rekommendationer vilka socialnämndens handläggare kan använda som hjälpmedel vid utförande av bl.a. vårdnadsutredningar.⁸⁷ De publikationer som ingår i Socialstyrelsens författningssamling består av såväl föreskrifter som allmänna råd, SOSFS 2003:14 har karaktären av allmänna råd och är därmed ej bindande varför socialtjänsten kan välja andra vägar än de rekommenderade.⁸⁸

Enkelt uttryckt kan SOSFS 2003:14 beskrivas dels som en förenklad version av för i frågan tillämpliga delar av FB, samt dels hur reglerna i FB praktiskt kan tillämpas. De allmänna råden i SOSFS 2003:14 utgår från vad lagtexten stadgar och ger därefter mer praktisk information om hur utredningen de facto kan utföras.⁸⁹

Vidare finns det möjlighet för varje enskild kommun att självständigt utforma riktlinjer som anger hur utredningsarbetet ska utföras, likaså kan kommuner skapa sina egna mallar som styr hur resultatet av vårdnadsutredningen ska redovisas.⁹⁰

⁸³ Socialstyrelsen, *Vårdnad, boende och umgänge – stöd för rättstillämpning och handläggning inom socialtjänstens familjerätt*, s. 147.

⁸⁴ A.a. s. 147.

⁸⁵ Nedan förkortad SOSFS.

⁸⁶ Se sidan 2 i SOSFS 2003:14. http://www.socialstyrelsen.se/sosfs/2003-14/Documents/2003_14.pdf (Hämtad och sparad 20 januari 2012, kl. 14.24)

⁸⁷ SOSFS 2003:14, s. 3. (e-versionen).

⁸⁸ SOSFS 2003:14, s. 2-3. (e-versionen)

⁸⁹ SOSFS 2003:14, s. 6. (e-versionen).

⁹⁰ Socialstyrelsen, *Vårdnad, boende och umgänge – stöd för rättstillämpning och handläggning inom socialtjänstens familjerätt*, s.148.

3.2 SOSFS 2003:14

3.2.1 Inledande beskrivning av stadgandena i SOSFS 2003:14

I SOSFS 2003:14 finns allmänna råd om en mängd frågor hänförliga till vårdnads, boende och umgänge.⁹¹ Vad gäller utredningar om vårdnad, boende och umgänge anges i SOSFS 2003:14 till att börja med att när en socialnämnd erhållit uppdrag från domstolen att företa en utredning bör nämnden snarast möjligt bestämma vem som faktiskt ska genomföra utredningen.⁹² När den enskilde socialtjänstmedarbetaren mottagit uppdraget bör denne inleda utredningen med detsamma.⁹³

Härpå följer råd om hur utredningsarbetet lämpligen kan utföras. Enligt SOSFS 2003:14 bör utredaren kalla föräldrarna till ett inledande samtal.⁹⁴ Vid det inledande samtalet bör föräldrarna av utredaren informeras om bl.a. vilket syfte utredningen har samt varför utredaren kommer träffa barnet.⁹⁵ Utredaren bör också ge föräldrarna anvisningar om hur dessa i sin tur kan informera barnet om utredningen samt om att utredaren kommer företa hembesök.⁹⁶ Vidare bör föräldrarna informeras om möjligheten att låta utredningen vila om det under utredningstidens uppkommer möjlighet för dem att inleda samarbetsamtal.⁹⁷ Detta förutsätter dock ett godkännande från domstolen.⁹⁸

Efter det inledande samtalet följer fortsatta samtal vilka framförallt bör inriktas på barnet, dess behov, rollen som förälder samt omsorgsförmåga från föräldrarnas sida.⁹⁹ I SOSFS 2003:14 anges att den dialog som förs mellan utredaren och föräldrarna bör inriktas på följande punkter:

- *”Barnets nuvarande situation,*
- *Vårdnaden, boendet och umgänget,*
- *Samarbetet med den andra föräldern, och*
- *Den andra parten som förälder.* ”¹⁰⁰

⁹¹ Se SOSFS 2003:14 i fulltext. http://www.socialstyrelsen.se/sosfs/2003-14/Documents/2003_14.pdf (Hämtad och sparad 20 januari 2012, kl. 14.24)

⁹² SOSFS 2003:14, s. 6. (e-versionen).

⁹³ SOSFS 2003:14, s. 6. (e-versionen).

⁹⁴ SOSFS 2003:14, s. 7. (e-versionen).

⁹⁵ SOSFS 2003:14, s. 7. (e-versionen).

⁹⁶ SOSFS 2003:14, s. 7. (e-versionen).

⁹⁷ SOSFS 2003:14, s. 7. (e-versionen).

⁹⁸ SOSFS 2003:14, s. 7. (e-versionen).

⁹⁹ SOSFS 2003:14, s. 7. (e-versionen).

¹⁰⁰ SOSFS 2003:14, s. 7. (e-versionen).

3.2.2 Utredningsarbetets behov av lyhördhet från den enskilde utredaren

Utredningsarbetet kräver stor lyhördhet av den enskilde utredaren då denne bör vara observant på tecken vilka kan föranleda misstankar om att en eller båda föräldrarna lider av missbruksproblematik, psykisk ohälsa, personlighetsstörningar eller utvecklingsstörning.¹⁰¹ Utredarens sätt att ställa frågor bör vidare ske på ett sätt som främjar att ev. uppgifter framkommer om huruvida det föräldrarna emellan förekommit kränkningar, våld, hot eller kontrollbeteende.¹⁰² Framkommer tecken på att sådant beteende funnits bör utredaren lyfta frågan om hur barnet påverkats av det; har barnet t.ex. bevittnat sådana situationer eller själv varit föremål för sådant beteende.¹⁰³ Härutöver kan det hända att liknande uppgifter framkommer utan föregående fråga därom.¹⁰⁴ Om så sker bör utredaren tillse att den anklagade föräldern snarast möjligt ges tillfälle att bemöta informationen.¹⁰⁵

3.2.3 Barnets roll i utredningsarbetet

SOSFS 2003:14 anger att möten mellan barnet och utredaren bör ske såväl enskilt som i sällskap med var förälder för sig.¹⁰⁶ Målsättningen med möten mellan utredaren och barnet är att utredaren ska

- *”lära känna barnet,*
- *bedöma barnets utveckling och mognad,*
- *bedöma hur barnet mår, och*
- *bedöma samspelet med och anknytningen till föräldrarna.”¹⁰⁷*

Barnet bör vid mötena, av utredaren, ges möjlighet att framföra sin bild av situationen.¹⁰⁸ I FB 6 kap. 19 § 4 st. anges att utredaren, i de fall det ej är olämpligt, har att söka klargöra barnets inställning samt för domstolen redovisa inställningen.¹⁰⁹ När utredaren försöker ta reda på barnets inställning, bör denne ej pressa barnet att framföra sina ev. ståndpunkter.¹¹⁰ När utredaren når slutfasen av arbetet bör avslutande samtal ske med båda föräldrarna, antingen gemensamt eller enskilt.¹¹¹ Vidare bör även det eller de ifrågavarande barnen ges information om vad utredningsarbetet utmynnat i, om det anses lämpligt.¹¹²

¹⁰¹ SOSFS 2003:14, s. 7. http://www.socialstyrelsen.se/sosfs/2003-14/Documents/2003_14.pdf (Hämtad och sparad 20 januari 2012, kl. 14.24)

¹⁰² SOSFS 2003:14, s. 7. (e-versionen).

¹⁰³ SOSFS 2003:14, s. 7. (e-versionen).

¹⁰⁴ SOSFS 2003:14, s. 8. (e-versionen).

¹⁰⁵ SOSFS 2003:14, s. 8. (e-versionen).

¹⁰⁶ SOSFS 2003:14, s. 8. (e-versionen).

¹⁰⁷ SOSFS 2003:14, s. 8. (e-versionen).

¹⁰⁸ SOSFS 2003:14, s. 8. (e-versionen).

¹⁰⁹ För exakt ordalydelse se FB 6 kap. 19 § 4 st. Se vidare SOSFS 2003:14 s. 8.

¹¹⁰ SOSFS 2003:14 s. 8. (e-versionen).

¹¹¹ SOSFS 2003:14, s. 8. (e-versionen).

¹¹² SOSFS 2003:14, s. 8. (e-versionen).

3.2.4 Referenspersoner och registeruppgifter

De som i en vårdnadsutredning kan komma att användas som referenspersoner kan vara t.ex. personer som kommer i kontakt med barnet genom skola och barnomsorg.¹¹³ I SOSFS 2003:14 anges att de personer utredaren inhämtar uppgifter ifrån, utöver barn och föräldrar, bör vara individer som dels känner barnet väl och som dels kommit i kontakt med barnet p.g.a. sin profession.¹¹⁴ Sådana personer kan ofta ge utredaren betydelsefull information om barnet.¹¹⁵ En referensperson kan också vara någon som är släkt eller på annat sätt närstående till en av föräldrarna.¹¹⁶ Om en sådan referensperson används bör släktskapet eller relationen till föräldern tydliggöras i utredningsrapporten.¹¹⁷ Likaså bör syftet med att involvera en sådan referensperson tydliggöras.¹¹⁸

I samtliga fall bör undersökas om föräldrarna eller barnet finns i socialtjänstens register sedan tidigare, uppgifter om föräldrarna kan likaså inhämtas från Rikspolisstyrelsens belastnings- och misstankeregister, dock först efter att utredaren gjort en bedömning av huruvida det finns skäl att göra en sådan sökning.¹¹⁹

3.2.5 Den skriftliga utredningsrapporten

Av den skriftliga redovisningen av utredningen bör, enligt SOSFS 2003:14 framgå en mängd olika fakta, t.ex. tidpunkten för utredningens start och avslutning, en redovisning av vilka samtal som företagits samt var och vem som närvarat.¹²⁰ Att en förälder ej medverkat i utredningen anses vara en svaghet i utredningen som bör framgå av rapporten.¹²¹ De förhållanden under vilka barnet lever bör framgå, likaså hur barnets fysiska och psykiska hälsa ser ut, hur barnet anpassat sig till den nya familjesituationen efter föräldrarnas separation bör likaså framgå i rapporten.¹²²

I rapporten bör även socialsekreterarens beskrivning av barnet återges samt varför utredaren uppfattar barnet på detta sätt.¹²³ Om varken kontakt eller samtal med barnet företagits bör detta framgå samt varför så ej skett.¹²⁴

¹¹³ SOSFS 2003:14, s. 8. http://www.socialstyrelsen.se/sosfs/2003-14/Documents/2003_14.pdf (Hämtad och sparad 20 januari 2012, kl. 14.24)

¹¹⁴ SOSFS 2003:14, s. 8. (e-versionen).

¹¹⁵ SOSFS 2003:14, s. 8. (e-versionen).

¹¹⁶ SOSFS 2003:14, s. 10. (e-versionen).

¹¹⁷ SOSFS 2003:14, s. 10. (e-versionen).

¹¹⁸ SOSFS 2003:14, s. 10. (e-versionen).

¹¹⁹ SOSFS 2003:14, s. 9. (e-versionen)

¹²⁰ SOSFS 2003:14, s. 9. (e-versionen)

¹²¹ SOSFS 2003:14, s. 9. (e-versionen)

¹²² SOSFS 2003:14, s. 9. (e-versionen)

¹²³ SOSFS 2003:14, s. 9. (e-versionen)

¹²⁴ SOSFS 2003:14, s. 9. (e-versionen)

Likaså bör framgå om utredaren ansett det vara olämpligt att söka klargöra barnets uppfattning.¹²⁵ Olämpligheten i detsamma bör även motiveras.¹²⁶ Utredningsrapporten bör även beskriva föräldrarna, vilka referenspersoner som deltagit, samt vilka registeruppgifter som använts.¹²⁷

Rapporten bör även innehålla socialsekreterarens egen bedömning av en mängd olika punkter.¹²⁸ Sådana punkter är föräldrarnas samarbetsförmåga samt vilken anknytning och relation barnet har till endera föräldern.¹²⁹ Likaså bör framgå vilken vikt och betydelse som bör tillmätas den inställning barnet kan ha gett uttryck för.¹³⁰ Socialsekreteraren bör i samtliga fall genomföra och redovisa en konsekvensbeskrivning som talar om vilka följder olika lösningar av tvisten kan leda till för det aktuella barnet.¹³¹

3.3 Nya riktlinjer

3.3.1 SOSFS 2012:4

SOSFS 2012:4 *Socialnämndens ansvar för vissa frågor om vårdnad, boende och umgänge*, beslutades den 28 februari 2012 och utkom från tryckeriet den 16 april 2012.¹³² Den 16 april 2012 var uppsatsarbetet under sin slutfas, och uppsatsens kapitel 3 skrevs under uppsatsarbetets början. SOSFS 2003:14 ersätts av SOSFS 2012:4.¹³³ Då detta ej framgick när arbetet påbörjades har arbetet skrivits utifrån förutsättningarna givna i SOSFS 2003:14, vidare har samma SOSFS varit den skribenten beaktat vid utformning av intervjufrågorna, varför skribenten nöjer sig med att påtala att en ny SOSFS trätt ikraft. Vid en jämförelse av, för förevarande arbete relevanta bestämmelser, i SOSFS 2003:14 och 2012:4 tycks inga större förändringar ha genomförts.¹³⁴

¹²⁵ SOSFS 2003:14, s. 9. http://www.socialstyrelsen.se/sosfs/2003-14/Documents/2003_14.pdf (Hämtad och sparad 20 januari 2012, kl. 14.24)

¹²⁶ SOSFS 2003:14, s. 9. (e-versionen)

¹²⁷ SOSFS 2003:14, s. 10. (e-versionen)

¹²⁸ SOSFS 2003:14, s. 10. (e-versionen)

¹²⁹ SOSFS 2003:14, s. 10. (e-versionen)

¹³⁰ SOSFS 2003:14, s. 10. (e-versionen)

¹³¹ SOSFS 2003:14, s. 10. (e-versionen)

¹³² Se SOSFS 2012:4, s. 5. http://www.socialstyrelsen.se/sosfs/2012-4/Documents/2012_4.pdf (Hämtad och sparad 30 april 2012 kl. 12.30)

¹³³ Se SOSFS 2012:4, s. 19. (e-versionen).

¹³⁴ Se SOSFS 2003:14 och SOSFS 2012:4, de delar som behandlar utredning om vårdnad-, boende och/eller umgänge. (e-versionerna).

3.4 Socialtjänstlagens och Förvaltningslagens inverkan på utredningen

3.4.1 För ämnet relevanta bestämmelser

Socialnämnden har ett huvudmänna- och myndighetsansvar för vårdnadsutredningens utförande, som har karaktären av en förvaltningsuppdrag, likväl är det den enskilda utredaren som de facto verkställer uppdraget.¹³⁵

I Förvaltningslagens (1986:223)¹³⁶ 17 § stadgas regler om kommunicering i ärenden rörande myndighetsutövning.¹³⁷ En vårdnadsutredning är dock ej att kategorisera som myndighetsutövning, men genom en hänvisning i SoL 11 kap. 8 § 3 st. framgår att FL:s regler om kommunicering likväl skall tillämpas på vårdnadsutredningar.¹³⁸

Enär det är en tjänsteman inom socialförvaltningen vilken verkställer uppdraget aktualiseras, utöver nämnda regler i FB, likaså diverse regler i SoL. T.ex. återfinns principen om barnets bästa ävensom i SoL 1 kap. 2 §. Lagens 3 kap. 3 § är också av intresse, vilken behandlas nedan i kap. 3.4.2.

SoL 3 kap. 5 § 2 st. anger att information av väsentlig karaktär skall ges till barn som omfattas av en åtgärd.¹³⁹ Vidare anges att barnets inställning skall klargöras i möjligaste mån, samt att avseende fästs vid barnets vilja utifrån barnets mognad och ålder.¹⁴⁰ Lagrummets ändamål är att ge barn rätt att uttala sig gällande sådant som rör det personligen, men samtidigt skall barnet inte försättas i komplicerade valsituationer.¹⁴¹ Liknande stadgande med samma ändamål känner vi igen från FB. För att barnet ska kunna bilda sig samt ge uttryck för en adekvat åsikt förutsätts dock att barnet informerats om omständigheter av relevans.¹⁴² Vikten av att barnet ges information var även något en av de intervjuade socialsekreterarna lade stort avseende vid. I lagkommentaren anges att det torde vara givet att barnet

¹³⁵ Törnqvist Tomas, *Socialtjänstens familjerätt – En översikt över bestämmelser, ärenden och handläggning*, s. 66-68.

¹³⁶ Framledes FL.

¹³⁷ Se FL 16 och 17 §§.

¹³⁸ Se SoL 11 kap. 8 § 3 st., samt Hellners & Malmqvist, *Förvaltningslagen* (31 maj 2010, 3 uppl., Zeteo), kommentaren till 17 §.

<http://zeteo.nj.se.ludwig.lub.lu.se/ppd/template.htm?view=main> (senast kontrollerad 13 maj 2012, kl. 12.59).

¹³⁹ Se SoL 3 kap. 5 § 2 st., för exakt ordalydelse.

¹⁴⁰ Se SoL 3 kap. 5 § 2 st., för exakt ordalydelse.

¹⁴¹ Se Thunved, *Socialtjänstlagen* (1 jan. 2012, Zeteo) kommentaren till 3 kap. 5 §.

<http://zeteo.nj.se.ludwig.lub.lu.se/ppd/template.htm?view=main> (senast kontrollerad 13 maj 2012, kl. 12.59).

¹⁴² Se Thunved, *Socialtjänstlagen* (1 jan. 2012, Zeteo) kommentaren till 3 kap. 5 §.

<http://zeteo.nj.se.ludwig.lub.lu.se/ppd/template.htm?view=main> (senast kontrollerad 13 maj 2012, kl. 12.59).

informerar om sådant som är relevant, i de fall det är lämpligt med hänsyn till barnet, dock infördes stadgandet så sent som i april 2008.¹⁴³ För att socialtjänsten ska kunna företa ändamålsenliga samtal med barn som är föremål för utredning krävs att barnen ges adekvat information.¹⁴⁴

Vad gäller tidsaspekten för en vårdnadsutredning anges i SoL 11 kap. 1 § att utredningen ska påbörjas ofördröjligen.¹⁴⁵

SoL och FL innehåller en mängd bestämmelser, de ovan berörda är de skribenten anser vara de mest adekvata att nämna i förevarande arbete.

3.4.2 Kompetenskrav hos utredaren

Personal inom socialtjänsten skall vara kvalificerad på så vis att den skall ha för arbetet adekvat utbildning samt erfarenhet.¹⁴⁶ Vidare ska de insatser som företas i socialtjänstens regi vara av en god kvalitet.¹⁴⁷ För att säkerställa att vårdnadsutredningarna har en god kvalitet ställs således krav på den enskilde utredarens kompetens.¹⁴⁸ För att säkerställa att de utredningar som genomförs har en fullgod kvalitet krävs att utredarna har ett brett kompetensområde, omfattande allt från hur man samtalar med barn till konflikthantering.¹⁴⁹ Härutöver finns behov av fortbildning i frågor inom familjerättens område och handläggarna måste också få möjlighet till fortlöpande kunskapsutveckling genom uppföljningar diskussioner och handledning.¹⁵⁰

En socialsekreterare är utbildad socionom när denne anställs, om socialsekreteraren själv önskar genomföra vidareutbildning inom t.ex. konflikthantering eller familjerättsliga frågor kan personen göra detta, men det föreligger inget sådant krav.

¹⁴³ Se Thunved, Socialtjänstlagen (1 jan. 2012, Zeteo) kommentaren till 3 kap. 5 §. <http://zeteo.nj.se.ludwig.lub.lu.se/ppd/template.htm?view=main> (senast kontrollerad 13 maj 2012, kl. 12.59).

¹⁴⁴ Se Thunved, Socialtjänstlagen (1 jan. 2012, Zeteo) kommentaren till 3 kap. 5 §. <http://zeteo.nj.se.ludwig.lub.lu.se/ppd/template.htm?view=main> (senast kontrollerad 13 maj 2012, kl. 12.59).

¹⁴⁵ Se angivet lagrum för exakt ordalydelse. Se vidare Törnqvist, *Socialtjänstens familjerätt – en översikt över bestämmelser, ärenden och handläggning*, s. 137.

¹⁴⁶ Se SoL 3 kap. 3 § 1-2 st.

¹⁴⁷ Se SoL 3 kap. 3 § 1-2 st.

¹⁴⁸ Socialstyrelsen, *Vårdnad, boende och umgänge – stöd för rättsstillämpning och handläggning inom socialtjänstens familjerätt*, s. 151.

¹⁴⁹ Socialstyrelsen, *Vårdnad, boende och umgänge – stöd för rättsstillämpning och handläggning inom socialtjänstens familjerätt*, s. 151.

¹⁵⁰ Socialstyrelsen, *Vårdnad, boende och umgänge – stöd för rättsstillämpning och handläggning inom socialtjänstens familjerätt*, s. 151.

3.5 Övergripande information från praktiskt verksamma socialsekreterare

3.5.1 Praktiskt verksamma socialsekreterares erfarenheter

En socialsekreterare som arbetat med vårdnadsutredningar under 23 års tid berättar att barnperspektivet i utredningarna nu är tydligare än vad det historiskt sett varit. Utredaren menar att utredningens fokus i dag ligger mer på barnet än på föräldrarna. Socialsekreteraren menar också att frågan hur barnet synliggörs i en utredning i mångt och mycket beror på det aktuella barnets ålder. På den familjerätt socialsekreteraren arbetar genomförs barnsamtal från det att barnet är 6 år som ett led i att synliggöra barnet. Samtal företas med barnet både med och utan föräldrarna. Referenspersoner är också värdefulla för att få beskrivningar av barnet, och mycket fokus läggs på hur barnet beskrivs av olika personer i sin omgivning.

Socialsekreteraren menar också att det är av största vikt att barnet får information om vad det är som pågår. Vad som kommer att hända och varför socialsekreteraren pratar med barnet. När barnen informeras brukar också de lite äldre barnen själva ställa frågor. Det läggs även stor vikt vid att barnen ska få komma till tals. Förevarande socialsekreterare menar dock att det likväl är en rättighet för barnen att inte behöva komma till tals om barnet inte själv vill det.

Tingsrättens riktlinjer för vad som ska utredas, samt hur lång tid utredningen får ta i anspråk är två aspekter utredaren har att förhålla sig till under utredningen. Vidare nämner socialsekreteraren regler om kommunikering samt Socialstyrelsens handbok. Socialsekreteraren berättar att en ny upplaga till Socialstyrelsens handbok är under utarbetande. Däremot nämns varken SOSFS 2003:14, eller att den är på väg att ersättas. Inte heller den andra socialsekreteraren som intervjuas nämner SOSFS 2003:14.

I intervjuer med verksamma socialsekreterare framkommer att hur barnet de facto synliggörs i en vårdnadsutredning till stor del är beroende av barnets ålder. Vidare påpekas att barnet likaså kan synliggöras genom de uppgifter som lämnas från referenspersoner. Samtidigt är en av de två intervjuade socialsekreterarna väldigt mån om att påpeka barnets rätt att få ta del av information om vad det är som pågår. Vidare påpekas barnets rätt att informeras om hur dess uttalanden kan komma att användas. Socialsekreteraren uppger också att barnet får motfrågor utifrån vad det berättat för att säkerställa att utredaren förstått barnet rätt.

Genom de genomförda intervjuerna uppdragas stora skillnader i synen på barnets funktion i en vårdnadsutredning. En socialsekreterare berättar t.ex.

att på den familjerätt där denne är yrkesverksam har arbetsgruppen bestämt att enskilda samtal ej skall företas med barn. Istället sker barnsamtalen alltid i en förälders närvaro. Detta går helt emot vad som anges i SOSFS 2003:14, vilken, som framgår, dock enbart är en rekommendation. Socialsekreteraren motiverar detta med att om en förälder är närvarande vet barnet vad som är tillåtet att säga. På så vis undviks att barnet efter samtalet utsätts för repressalier.

Denna socialsekreterare säger också att denne och dennes kollegor alltid försöker ställa motfrågor till föräldrarna i form av *"Hur blir det för ditt barn?"* eller *"Hur påverkar det ditt barn?"*. Socialsekreteraren menar att detta är ett sätt att synliggöra barnet och hela tiden försöka lägga fokus på barnet. Ju fler sådana frågor som ställs desto mer insikt får föräldrarna i att det är barnet som ska vara i fokus i utredningen.

De båda intervjuade socialsekreterarna är dock överens om att det barnet säger alltid är ett uttryck för en äkta vilja. Detta oavsett om barnet säger vad det säger p.g.a. en påverkan eller ej. På frågan vad det främsta syftet med vårdnadsutredningen är får jag också olika svar. En socialsekreterare menar att det främsta syftet är att ta ställning i tvistefrågan enär utredaren i det allra flesta fall har att avge en rekommendation. Den andra socialsekreteraren menar att det främsta syftet är att tvisten avgörs på ett sätt som är till barnets bästa.

4 Barnperspektivet

4.1 Övergripande innebörd av barnperspektivet

Barnperspektivet har i SOU 1997:116 definierats som följer:

”att vuxna ser barnet, strävar efter att förstå det och vidtar åtgärder som de bedömer vara till barnets bästa. I detta ingår att lyssna till barnet och respektera det som en individ med egna rättigheter och uppfattningar.”¹⁵¹

Det är bara vuxna individer som kan anlägga ett barnperspektiv på olika situationer och beslut, barnet däremot befinner sig ständigt i barnperspektivet.¹⁵² På grund härav är det de vuxna som måste anta ett barnperspektiv.¹⁵³ Vilket innebär att lägga fokus på barnet, och söka undersöka hur olika typer av beslut kommer att upplevas av det specifika barnet, i dess specifika värld.¹⁵⁴ Att kunna anlägga ett barnperspektiv sägs vara en av premisserna för att kunna fatta beslut som är till barnets bästa.¹⁵⁵ Samtidigt måste också en gränsdragning göras då det i slutändan är de vuxna som fattar beslut, samt måste ansvara för beslutet, utan att ha färgats för mycket av barnets världsbild.¹⁵⁶

4.2 FN:s konvention om barnets rättigheter

I november 1989 antogs FN:s konvention om barnets rättigheter¹⁵⁷ av FN:s generalförsamling.¹⁵⁸ I juni året därpå ratificerades konventionen av den svenska riksdagen och i september samma år började konventionen gälla i förhållande till Sverige.¹⁵⁹ Folkrättsligt sett är Sverige således bunden att efterleva Barnkonventionen, detta gäller även för den offentliga sektorn, t.ex. socialtjänsten och dess medarbetare.¹⁶⁰

¹⁵¹ SOU 1997:116, s. 139.

¹⁵² SOU 1997:116, s. 138.

¹⁵³ SOU 1997:116, s. 138.

¹⁵⁴ SOU 1997:116, s. 138.

¹⁵⁵ SOU 1997:116, s. 138.

¹⁵⁶ SOU 1997:116, s. 138.

¹⁵⁷ Framledes ”Barnkonventionen”.

¹⁵⁸ Prop. 1997/98:182 s. 66.

<http://zeteo.nj.se.ludwig.lub.lu.se/ppd/template.htm;jsessionid=38D91FE5B42304A0FBC7F4C1F86CC5C6?view=main> (Hämtad 14 mars 2012, kl. 11.28)

¹⁵⁹ Prop. 1997/98:182 s. 66. (e-versionen).

¹⁶⁰ Socialstyrelsen, *Dokumentation av barnets bästa inom socialtjänsten – redovisning av regeringsuppdrag*, s. 17. <http://www.socialstyrelsen.se/publikationer2012/2011-12-18> (Hämtad och sparad 14 mars 2012 kl. 11.25).

I Barnkonventionen tredje artikel kommer principen om barnets bästa till uttryck.¹⁶¹ Principen anger att när, bl.a. domstolar, företar åtgärder vilka berör barn, ska särskild vikt fästas vid barnets bästa.¹⁶² Artikel 3 anger att principen ävensom gäller sådana åtgärder vilka vidtas av offentliga eller sociala välfärdsinstitutioner, administrativa myndigheter och lagstiftande organ.¹⁶³

Artikel 12 i Barnkonventionen stadgar att barn som är kapabla att skapa, och inneha, självständiga uppfattningar också ska ha rätt att ge uttryck för dessa ståndpunkter i spörsmål som berör dem själva.¹⁶⁴ Vidare stadgas att den vikt som skall fästas vid barnets egen uppfattning är beroende av barnets mognad och ålder.¹⁶⁵

För att säkerställa att barnet ges denna möjlighet föreskrivs vidare att barnet, antingen egenhändigt eller genom företrädare, eller lämpligt organ, särskilt ska ges tillfälle att höras i alla förfarande i domstol som är hänförliga till barnet.¹⁶⁶ Sättet, genom vilket barnet ges tillfälle att höras skall stå i samklang med landets nationella lags processregler.¹⁶⁷

4.3 Motsvarande reglering i nationell lagstiftning

4.3.1 Principen om barnets bästa

En tydlig återspeglning i svensk lag av Barnkonventionens artikel 3, finns i portalparagrafen FB 6 kap. 2 a §. Att lagrummet infördes var en följd av vårdnadsreformen 1998, då lagstiftaren önskade införa en ”uttrycklig” föreskrift om principen om barnets bästa.¹⁶⁸ Värt att nämna är dock att principen om barnets bästa även före barnkonventionens tillkomst stått att finna i svensk lag.¹⁶⁹

Sedan juli 2006 stadgar nämna lagrum följande:

¹⁶¹ Barnkonventionen artikel 3.1.

http://www.manskligarattigheter.gov.se/dynamaster/file_archive/020521/a2fe55424340e999aed047eb281537d7/fn_891120.pdf (Hämtad och sparad 12 mars 2012 kl. 16.36)

¹⁶² Barnkonventionen artikel 3.1. (e-versionen), i artikeln anges detta som ”Barnets bästa komma i främsta rummet”.

¹⁶³ Barnkonventionen artikel 3.1. (e-versionen).

¹⁶⁴ Barnkonventionen artikel 12.1. (e-versionen).

¹⁶⁵ Barnkonventionen artikel 12.1. (e-versionen).

¹⁶⁶ Barnkonventionen artikel 12.2. (e-versionen).

¹⁶⁷ Barnkonventionen artikel 12.2. (e-versionen).

¹⁶⁸ Se prop. 1997/98:7 s. 46, <http://www.regeringen.se/content/1/c/4/11/82/3f2de597.pdf>

(Hämtad och sparad 22 mars 2012 kl.12.11) och Prop. 2005:06/99 s. 39.

<http://zeteo.nj.se.ludwig.lub.lu.se/ppd/template.htm;jsessionid=38D91FE5B42304A0FBC7F4C1F86CC5C6?view=main> (Hämtad och sparad 14 mars kl.13.37)

¹⁶⁹ SOU 1997:116, s. 140.

”Barnets bästa skall vara avgörande för alla beslut om vårdnad, boende och umgänge.”¹⁷⁰

Lagrummet motsvarande del i tidigare ordalydelse, vid dess tillkomst, löd:

”Barnets bästa skall komma i främsta rummet vid avgörande enligt detta kapitel av alla frågor som rör vårdnad, boende och umgänge.”¹⁷¹

I förarbetena till dagens lydelse av FB 6 kap. 2 a § sades att de föreslagna lagändringarna hade som främsta ändamål att ytterligare stärka barnperspektivet, varför regeringen, i lagen, önskade tydliggöra meningen med principen om barnets bästa.¹⁷² När regeringen i propositionen utvecklade sina skäl till förslaget hänvisades till Barnkonventionens artikel 3, men också ovan nämnda artikel 12 om barnets rättighet att få framföra sin åsikt.¹⁷³

Att respekt ska visas för barnets hela människovärde och okränkbarhet är grunden i barnperspektivet.¹⁷⁴ Att barnperspektivet tas i beaktande i t.ex. domstols beslutsfattande innebär en eftersträvan till förståelse för det barn beslutet berör.¹⁷⁵ Likaså innebär det en strävan att söka informera sig om hur barnet ser och upplever situationen.¹⁷⁶ I propositionen uttrycks det som att man ska försöka *”se med barnets ögon”*.¹⁷⁷ Häri ligger att barnet inte bara ska kunna få uttrycka sina åsikter utan också att man måste lyssna på barnet när det ger uttryck för sina eventuella viljor.¹⁷⁸ Samtidigt måste dock också en konsekvensanalys göra, i vilken, de konsekvenser olika beslut kan leda till för barnet måste granskas.¹⁷⁹

Samtidigt är inte barnperspektivet i allmänhet, eller principen om barnets bästa i synnerhet, synonymt med att de beslut som fattas alltid ska följa den åsikt barnet ger uttryck för.¹⁸⁰ Det säger sig självt att barnets egen vilja inte alltid är förenligt med vad som de facto är det bästa för barnet.

Som nämnts ovan, i kapitel 3.4.1, återfinns även principen om barnets bästa i SoL.

¹⁷⁰ FB 6 kap. 2 a §.

¹⁷¹ Se t.ex. prop. 2005/06:99 s. 6. (e-versionen).

<http://zeteo.nj.se.ludwig.lub.lu.se/ppd/template.htm;jsessionid=38D91FE5B42304A0FBC7F4C1F86CC5C6?view=main> (Hämtad och sparad 14 mars 2012 kl.13.37)

¹⁷² Prop. 2005:06/99 s. 1 och 38. (e-versionen).

¹⁷³ Prop. 2005:06/99 s. 38-39. (e-versionen)

¹⁷⁴ Prop. 2005:06/99 s. 39. (e-versionen)

¹⁷⁵ Prop. 2005:06/99 s. 39. (e-versionen)

¹⁷⁶ Prop. 2005:06/99 s. 39. (e-versionen)

¹⁷⁷ Prop. 2005:06/99 s. 39. (e-versionen)

¹⁷⁸ Prop. 2005:06/99 s. 39. (e-versionen)

¹⁷⁹ Prop. 2005:06/99 s. 39. (e-versionen)

¹⁸⁰ Prop. 2005:06/99 s. 39. (e-versionen)

4.3.2 Barnets rätt att höras - FB 6 kap. 2 a § 3 st.

I FB 6 kap. 2 a § 3 st., stadgas följande:

*”Hänsyn skall tas till barnets vilja med beaktande av barnets ålder och mognad.”*¹⁸¹

Ovan citerade del av FB 6 kap. 2 a § är ett uttryck för barnets rätt att få komma till tals, utformad med syfte att leva upp till kraven i artikel 12 i Barnkonventionen.¹⁸² Bestämmelsen gäller inte enbart när domstol har att fatta beslut utan är även tillämplig i socialtjänstens arbete i frågor angående vårdnad, boende och umgänge.¹⁸³ Bl.a. återfinns nämnda stadgande i SoL 3 kap. 5 §.

4.3.3 Barnets rätt att höras - FB 6 kap. 19 § sista stycket

I FB 6 kap. 19 § sista stycket stadgas följande:

*”Barnet får höras inför rätten, om särskilda skäl talar för det och det är uppenbart att barnet inte kan ta skada av att höras.”*¹⁸⁴

Som framgår av ordalydelsen är det två högt ställda krav som ska uppfyllas för att barnet ska få höras, dels att *särskilda skäl* talar för det samt att det är *uppenbart* att barnet *inte kan ta skada av det*. Enligt lagkommentaren kan ett exempel på särskilda skäl vara att barnet själv framställt krav på att i rätten få ge uttryck för sin vilja.¹⁸⁵ För att barnets vilja att höras ska följas är det viktigt att domstolen på ett lämplig vis undersöker att det de facto är barnets egen vilja att höras och inte ett uttryck för påtryckningar.¹⁸⁶ Andra tänkbara situationer när barnet kan komma att höras är att det i vårdnadsutredningen framkommer att barnet framfört en tydlig åsikt i frågan.¹⁸⁷

Som alltid när det rör barn finns inga schabloniserade riktlinjer som vägleder i beslutet.¹⁸⁸ Huruvida barnet tillåts höras är en bedömningsfråga

¹⁸¹ FB 6 kap. 2 a §.

¹⁸² Se Walin & Vängby, Föräldrabalken (1 januari 2012, Zeteo) kommentaren till 6 kap. 2 a §.

<http://zeteo.nj.se.ludwig.lub.lu.se/ppd/template.htm?jsessionid=57DF9A656849ED8B593D6B27E812BFF3?view=main> (senast kontrollerad 20 maj 2012, kl. 09.00)

¹⁸³ Se Walin & Vängby, Föräldrabalken (1 januari 2012, Zeteo) kommentaren till 6 kap. 2 a §.

¹⁸⁴ FB 6 kap. 19 §.

¹⁸⁵ Se Walin & Vängby, Föräldrabalken (1 juli 2011, Zeteo) kommentaren till 6 kap. 19 §. <http://zeteo.nj.se.ludwig.lub.lu.se/ppd/template.htm?view=main> (senast kontrollerad 13 maj 2012, kl. 12.04)

¹⁸⁶ Se Walin & Vängby, Föräldrabalken (1 juli 2011, Zeteo) kommentaren till 6 kap. 19 §.

¹⁸⁷ Se Walin & Vängby, Föräldrabalken (1 juli 2011, Zeteo) kommentaren till 6 kap. 19 §.

¹⁸⁸ Se Walin & Vängby, Föräldrabalken (1 juli 2011, Zeteo) kommentaren till 6 kap. 19 §.

vilken måste avgöras utifrån förutsättningarna i varje enskilt fall.¹⁸⁹ En tumregel är dock att har barnet ännu inte fyllt 12 år är det sällan lämpligt att höra barnet i rätten.¹⁹⁰ Detta motiveras av den låga mognadsgrad barn under 12 år nått upp till.¹⁹¹ Även om barnet passerat denna ålder ska stadgandet ändå bara användas i praktiken i undantagsfall.¹⁹² När domstolen har att besluta om huruvida FB 6 kap. 19 § sista stycket ska tillämpas bör undersökas såväl föräldrarnas som vårdnadsutredarens syn på saken.¹⁹³

Anledningen till att stadgandet endast bör tillämpas i undantagsfall är av hänsyn till barnet.¹⁹⁴ Som nämnts tidigare kan barnets önskan att höras grunda sig på påtryckningar från endera föräldern.¹⁹⁵ Att låta barnet uttrycka sin vilja i domstol under huvudförhandling försätter barnet i en väldigt laddad konfliktsituation.¹⁹⁶ Det anses istället mer lämpligt att i rätten höra den person som verkställt vårdnadsutredningen, om barnets eventuella uppfattning.¹⁹⁷

4.4 Bilden av barnet i utredningen

4.4.1 Synliggörande av barnet och barnets roll i praktiken

2006 års vårdnadsreform genomfördes med ändamål att ytterligare befästa barnperspektivet.¹⁹⁸ Reformen innebar bl.a. en möjlighet för barn att få uttrycka sin vilja inför socialnämndens snabbyttrande.¹⁹⁹ Därför gavs Socialstyrelsen 2010 uppdraget av regeringen att göra en uppföljning av reformens effekter på socialnämndens arbete.²⁰⁰ Socialstyrelsens resultat av uppföljningen publicerades i *Familjerätten och barnet i vårdnadstvister - Uppföljning av hur 2006 års vårdnadsreform slagit igenom i socialtjänstens*

¹⁸⁹ Se Walin & Vängby, Föräldrabalken (1 juli 2011, Zeteo) kommentaren till 6 kap. 19 §. <http://zeteo.nj.se.ludwig.lub.lu.se/ppd/template.htm?view=main> (senast kontrollerad 13 maj 2012, kl. 12.04)

¹⁹⁰ Se Walin & Vängby, Föräldrabalken (1 juli 2011, Zeteo) kommentaren till 6 kap. 19 §.

¹⁹¹ Se Walin & Vängby, Föräldrabalken (1 juli 2011, Zeteo) kommentaren till 6 kap. 19 §.

¹⁹² Se Walin & Vängby, Föräldrabalken (1 juli 2011, Zeteo) kommentaren till 6 kap. 19 §.

¹⁹³ Se Walin & Vängby, Föräldrabalken (1 juli 2011, Zeteo) kommentaren till 6 kap. 19 §.

¹⁹⁴ Se Walin & Vängby, Föräldrabalken (1 juli 2011, Zeteo) kommentaren till 6 kap. 19 §.

¹⁹⁵ Se Walin & Vängby, Föräldrabalken (1 juli 2011, Zeteo) kommentaren till 6 kap. 19 §.

¹⁹⁶ Se Walin & Vängby, Föräldrabalken (1 juli 2011, Zeteo) kommentaren till 6 kap. 19 §.

¹⁹⁷ Se Walin & Vängby, Föräldrabalken (1 juli 2011, Zeteo) kommentaren till 6 kap. 19 §.

¹⁹⁸ Se prop. 2005/06:99, s. 1.

<http://zeteo.nj.se.ludwig.lub.lu.se/ppd/template.htm;jsessionid=38D91FE5B42304A0FBC7F4C1F86CC5C6?view=main> (Hämtad och sparad 14 mars 2012 kl.13.37)

¹⁹⁹ Socialstyrelsen, *Familjerätten och barnet i vårdnadstvister - Uppföljning av hur 2006 års vårdnadsreform slagit igenom i socialtjänstens arbete*, s. 3.

<http://www.socialstyrelsen.se/Lists/Artikelkatalog/Attachments/18519/2011-11-40.pdf> (Hämtad och sparad 3 april 2012 kl. 14.23)

²⁰⁰ Socialstyrelsen, *Familjerätten och barnet i vårdnadstvister - Uppföljning av hur 2006 års vårdnadsreform slagit igenom i socialtjänstens arbete*, s. 3. (e-versionen).

arbete i november 2011, vilken innehåller en del angående barnets rätt att komma till tals i vårdnadsutredningar.²⁰¹

Undersökningen ledde till slutsatsen att barnen i väldigt stor omfattning de facto ges möjlighet att komma till tals i vårdnadsutredningar.²⁰² Samtidigt visades att det förelåg stora skillnader mellan olika kommuner.²⁰³ I undersökningen framkommer likaså att de flesta socialsekreterare anser att det endast undantagsvis är direkt olämpligt att företa samtal med barn i utredningsarbetet.²⁰⁴ Exempel på situationer då det kunde anses vara olämplig var t.ex. om det parallellt genomförs en barnpsykiatrisk utredning.²⁰⁵ Samtidigt visade undersökningen att det tycks föreligga en osäkerhet bland en del socialsekreterare om hur ett barns utsaga ska hanteras.²⁰⁶ Många använde regelmässigt citat från vad barnet uttalat medan andra berättar att barnsamtalen inte alls redovisade.²⁰⁷ Istället sammanvävdes uttalandena med helhetsintrycket, för att inte försätta barnet i en obekväm situation om det uttalat sig negativt om någon av föräldrarna.²⁰⁸

För att få insikt i hur de berörda barnen upplever situationen att vara föremål för en vårdnadsutredning företogs intervjuer med bl.a. Barnombudsmannen, Barnens Rätt i Samhället och Rädda Barnen.²⁰⁹ Intervjuerna visade bl.a. att en av de vanligaste anledningarna till att barn söker kontakt med dessa organisationer är just att föräldrarnas sammanlevnad upphört.²¹⁰ Det framkom att socialsekreterare i stor omfattning företar barnsamtal, men att barnen upplever att socialsekreteraren ej lyssnat på vad de sagt samt att domstolarna inte beaktar barnens vilja.²¹¹ Detta ansågs vara allvarligt, speciellt i sådana situationer där en förälder är våldsam.²¹² Det påpekas att

²⁰¹ Socialstyrelsen, *Familjerätten och barnet i vårdnadsvister - Uppföljning av hur 2006 års vårdnadsreform slagit igenom i socialtjänstens arbete*, s. 3 och 15.
<http://www.socialstyrelsen.se/Lists/Artikelkatalog/Attachments/18519/2011-11-40.pdf>
(Hämtad och sparad 3 april 2012 kl. 14.23)

²⁰² Socialstyrelsen, *Familjerätten och barnet i vårdnadsvister - Uppföljning av hur 2006 års vårdnadsreform slagit igenom i socialtjänstens arbete*, s. 16. (e-versionen).

²⁰³ Socialstyrelsen, *Familjerätten och barnet i vårdnadsvister - Uppföljning av hur 2006 års vårdnadsreform slagit igenom i socialtjänstens arbete*, s. 16. (e-versionen).

²⁰⁴ Socialstyrelsen, *Familjerätten och barnet i vårdnadsvister - Uppföljning av hur 2006 års vårdnadsreform slagit igenom i socialtjänstens arbete*, s. 16. (e-versionen).

²⁰⁵ Socialstyrelsen, *Familjerätten och barnet i vårdnadsvister - Uppföljning av hur 2006 års vårdnadsreform slagit igenom i socialtjänstens arbete*, s. 16. (e-versionen).

²⁰⁶ Socialstyrelsen, *Familjerätten och barnet i vårdnadsvister - Uppföljning av hur 2006 års vårdnadsreform slagit igenom i socialtjänstens arbete*, s. 17. (e-versionen).

²⁰⁷ Socialstyrelsen, *Familjerätten och barnet i vårdnadsvister - Uppföljning av hur 2006 års vårdnadsreform slagit igenom i socialtjänstens arbete*, s. 17. (e-versionen).

²⁰⁸ Socialstyrelsen, *Familjerätten och barnet i vårdnadsvister - Uppföljning av hur 2006 års vårdnadsreform slagit igenom i socialtjänstens arbete*, s. 17. (e-versionen).

²⁰⁹ Socialstyrelsen, *Familjerätten och barnet i vårdnadsvister - Uppföljning av hur 2006 års vårdnadsreform slagit igenom i socialtjänstens arbete*, s. 17. (e-versionen).

²¹⁰ Socialstyrelsen, *Familjerätten och barnet i vårdnadsvister - Uppföljning av hur 2006 års vårdnadsreform slagit igenom i socialtjänstens arbete*, s. 18. (e-versionen).

²¹¹ Socialstyrelsen, *Familjerätten och barnet i vårdnadsvister - Uppföljning av hur 2006 års vårdnadsreform slagit igenom i socialtjänstens arbete*, s. 18. (e-versionen).

²¹² Socialstyrelsen, *Familjerätten och barnet i vårdnadsvister - Uppföljning av hur 2006 års vårdnadsreform slagit igenom i socialtjänstens arbete*, s. 18. (e-versionen).

utsatta barn kan ha stora svårigheter att bli lyssnade på samt att få avseende fäst vid sin vilja.²¹³ Vidare gavs också information om att barnens uttalanden inte alltid gavs den tyngd de skulle behövas ge, samt att barnens uttalande också blivit direkt diskvalificerade.²¹⁴ I samband med detta menades att om barnens uttalanden inte tas på allvar blir barnens ansvarsbörda alltför tung.²¹⁵ Som exempel gavs att uttalar barnet att barnet de facto ej vill ha kontakt med endera föräldern måste ett sådant uttalande tas på allvar.²¹⁶ Samtidigt visade det sig att sådana uttalanden ibland passerade socialtjänsten obemärkt för att ansvarig utredare menade att barnet allierat sig allt för mycket med den andre föräldern.²¹⁷ I anledning härav beskrivs den naturliga konsekvensen; socialsekreteraren lyssnar inte på barnets uttalanden och skriver utredningsrapporten från sin synvinkel.²¹⁸ Utredningsrapporten ger sedan skarpa avtryck i tingsrättens beslut, utan att anledning till barnets uttalanden utretts.²¹⁹ Många av de personer från ovan nämnda organisationer, vilka besvarat frågor till undersökningen, uttalade samstämmigt ett behov av utredning.²²⁰ Det som ansågs behöva utredning var frågan hur vanligt det är att barnens uttalanden inte tillmäts någon betydelse.²²¹ Samt att anledningen till detsamma var att ansvarig utredare anser barnet manipulerat av den förälder barnet säger sig vilja ha mest kontakt med.²²²

²¹³ Socialstyrelsen, *Familjerätten och barnet i vårdnadstvister - Uppföljning av hur 2006 års vårdnadsreform slagit igenom i socialtjänstens arbete*, s. 18.

<http://www.socialstyrelsen.se/Lists/Artikelkatalog/Attachments/18519/2011-11-40.pdf>
(Hämtad och sparad 3 april 2012 kl. 14.23)

²¹⁴ Socialstyrelsen, *Familjerätten och barnet i vårdnadstvister - Uppföljning av hur 2006 års vårdnadsreform slagit igenom i socialtjänstens arbete*, s. 18. (e-versionen).

²¹⁵ Socialstyrelsen, *Familjerätten och barnet i vårdnadstvister - Uppföljning av hur 2006 års vårdnadsreform slagit igenom i socialtjänstens arbete*, s. 18. (e-versionen).

²¹⁶ Socialstyrelsen, *Familjerätten och barnet i vårdnadstvister - Uppföljning av hur 2006 års vårdnadsreform slagit igenom i socialtjänstens arbete*, s. 18. (e-versionen).

²¹⁷ Socialstyrelsen, *Familjerätten och barnet i vårdnadstvister - Uppföljning av hur 2006 års vårdnadsreform slagit igenom i socialtjänstens arbete*, s. 18. (e-versionen).

²¹⁸ Socialstyrelsen, *Familjerätten och barnet i vårdnadstvister - Uppföljning av hur 2006 års vårdnadsreform slagit igenom i socialtjänstens arbete*, s. 18. (e-versionen).

²¹⁹ Socialstyrelsen, *Familjerätten och barnet i vårdnadstvister - Uppföljning av hur 2006 års vårdnadsreform slagit igenom i socialtjänstens arbete*, s. 18. (e-versionen).

²²⁰ Socialstyrelsen, *Familjerätten och barnet i vårdnadstvister - Uppföljning av hur 2006 års vårdnadsreform slagit igenom i socialtjänstens arbete*, s. 18. (e-versionen).

²²¹ Socialstyrelsen, *Familjerätten och barnet i vårdnadstvister - Uppföljning av hur 2006 års vårdnadsreform slagit igenom i socialtjänstens arbete*, s. 18. (e-versionen).

²²² Socialstyrelsen, *Familjerätten och barnet i vårdnadstvister - Uppföljning av hur 2006 års vårdnadsreform slagit igenom i socialtjänstens arbete*, s. 18. (e-versionen).

5 Framförd kritik mot vårdnadsutredningarna

5.1 Övergripande kritik

Utifrån frågor ställda till Socialstyrelsen framgår följande; När en enskild riktar kritik mot vårdnadsutredningar i en anmälan till Socialstyrelsen består kritiken, främst av, att utredaren ej intagit en objektiv ställning i utredningsarbetet. Den enskilde upplever vidare att de uppgifter denne själv framfört ej beaktats i tillräcklig omfattning. Tillsynsärenden inleds sällan i de fall den enskilde riktat kritik mot bristande objektivitet. När Socialstyrelsen granskar ett ärende finner den oftast anledning att rikta kritik mot andra brister t.ex. att utredningen ej kommunicerats på så sätt lagen kräver.

Nedan behandlas en del av den kritik som framförts mot vårdnadsutredningarnas utförande och utförare.

5.2 Undersökningen ”Glimtar av barn”

Socialstyrelsen har på regeringens uppdrag gjort en undersökning av domar i vårdnads mål från år 1999 och 2002 med ändamål att utvärdera 1998 års vårdnadsreform, resultatet av undersökningen presenteras i skriften *Glimtar av barn* från 2004.²²³ De uppgifter som framkommer under kap. 5.2 baseras på delar av det material som Socialstyrelsen använt i sin rapport.²²⁴ I undersökningen kom Socialstyrelsen bl.a. till slutsatsen att ett stort antal vårdnadsutredningar företas, men att så få som 15 % av dem används vid huvudförhandling i tingsrätt.²²⁵ Samtidigt påtalas att det främst är vårdnadsutredarna som har möjlighet att agera språkrör åt barnen samt göra barnens röster hörda.²²⁶ Samtidigt visades att barnen sällan synliggörs i domarna.²²⁷

²²³ Socialstyrelsen, *Glimtar av barn från vårdnads-, boende- och umgängedomar 1999 respektive 2002*, s.7, 2004.

http://www.socialstyrelsen.se/Lists/Artikelkatalog/Attachments/10491/2004-131-30_200413130.pdf (Hämtad och sparad 9 februari 2012 kl. 14.45)

²²⁴ SOU 2005:43, *Vårdnad – Boende – Umgänge, Barnets bästa, föräldrars ansvar*, del B, s. 739. <http://www.regeringen.se/content/1/c6/04/55/64/19bad2f9.pdf> (Hämtad och sparad 6 mars 2012, kl. 13.18)

²²⁵ Socialstyrelsen, *Glimtar av barn från vårdnads-, boende- och umgängedomar 1999 respektive 2002*, s.8, 2004.

http://www.socialstyrelsen.se/Lists/Artikelkatalog/Attachments/10491/2004-131-30_200413130.pdf (Hämtad och sparad 9 februari 2012 kl. 14.45)

²²⁶ Socialstyrelsen, *Glimtar av barn från vårdnads-, boende- och umgängedomar 1999 respektive 2002*, s.8, 2004. (e-versionen).

²²⁷ Socialstyrelsen, *Glimtar av barn från vårdnads-, boende- och umgängedomar 1999 respektive 2002*, s.8, 2004. (e-versionen).

Glimtar av barn visar att domstolen i sina domar ibland framställer kritik mot vårdnadsutredningarna.²²⁸ Kritiken avser framförallt dokumentation samt gjorda bedömningar.²²⁹ Bl.a. har domstolarna upplevt det problematiskt att avgöra vad eller vem som är källa till vissa uppgifter.²³⁰ Det gällde t.ex. citat och uttalande, vilka ibland var omöjliga att bekräfta.²³¹ Vad gällde uppgifter om, framförallt, barnets åsikt, som ej kom från barnet själv, stod dessa dessutom ofta i strid med varandra.²³² Vidare framfördes kritik mot redovisningen av hur utredaren nått sina slutsatser.²³³

5.3 I undersökningen framförd kritik och diskussionen därom

5.3.1 Exempel ur tingsrättsdomar till stöd för kritiken

I ett exemplifierat fall rörande brister i utredarens dokumentation har utredaren sökt ge en bild av att denne såväl träffat som samtalat med en läkare i anledning av utredningsarbetet.²³⁴ Under vittnesförhör med läkaren framkom att denne ej samtalat med utredaren.²³⁵ Utredaren sägs ha lagt orden i munnen på läkaren, tingsrätten kritiserade vidare utredarens uteblivna korrigerande av de felaktiga uppgifterna.²³⁶ Tingsrätten framförde även kritik mot att annat material ej gick att hänföra till någon person, eller uttröna om det egentligen var utredarens egen uppfattning som redovisades.²³⁷ Med hänvisning till allt detta uttalade tingsrätten .../”sammantaget finner tingsrätten att boendeutredningen innehåller

²²⁸ Socialstyrelsen, *Glimtar av barn från vårdnads-, boende- och umgängedomar 1999 respektive 2002*, s. 26, 2004.

http://www.socialstyrelsen.se/Lists/Artikelkatalog/Attachments/10491/2004-131-30_200413130.pdf (Hämtad och sparad 9 februari 2012 kl. 14.45)

²²⁹ Socialstyrelsen, *Glimtar av barn från vårdnads-, boende- och umgängedomar 1999 respektive 2002*, s. 26, 2004. (e-versionen).

²³⁰ Socialstyrelsen, *Glimtar av barn från vårdnads-, boende- och umgängedomar 1999 respektive 2002*, s. 26, 2004. (e-versionen).

²³¹ Socialstyrelsen, *Glimtar av barn från vårdnads-, boende- och umgängedomar 1999 respektive 2002*, s. 26, 2004. (e-versionen).

²³² Socialstyrelsen, *Glimtar av barn från vårdnads-, boende- och umgängedomar 1999 respektive 2002*, s. 26, 2004. (e-versionen).

²³³ Socialstyrelsen, *Glimtar av barn från vårdnads-, boende- och umgängedomar 1999 respektive 2002*, s. 26, 2004. (e-versionen).

²³⁴ Socialstyrelsen, *Glimtar av barn från vårdnads-, boende- och umgängedomar 1999 respektive 2002*, s. 26, 2004. (e-versionen).

²³⁵ Socialstyrelsen, *Glimtar av barn från vårdnads-, boende- och umgängedomar 1999 respektive 2002*, s. 26, 2004. (e-versionen)..

²³⁶ Socialstyrelsen, *Glimtar av barn från vårdnads-, boende- och umgängedomar 1999 respektive 2002*, s. 26, 2004. (e-versionen).

²³⁷ Socialstyrelsen, *Glimtar av barn från vårdnads-, boende- och umgängedomar 1999 respektive 2002*, s. 26, 2004. (e-versionen).

*sådana brister att några slutsatser om barnens boende inte kan dras utifrån den.*²³⁸

I ett annat exemplifierande fall kritiseras utredarnas tillvägagångssätt när de ställt frågor till de två berörda barnen, 4 samt 6 år gamla.²³⁹ Det ena barnet hade tillfrågats i den ene förälderns hem om var det ville bo, medan samma fråga uteblev vid besök i den andre förälderns hem.²⁴⁰ Det andra barnet gav ej självmant uttryck för en eventuell vilja, och tillfrågades heller aldrig av utredaren.²⁴¹ Samtidigt hävdade såväl modern som fadern att barnen givit uttryck för en vilja att bo med dem.²⁴² Tingsrätten uttryckte följande i anledning härav: *”Tingsrätten anser sig inte kunna dra några säkra slutsatser av det föreliggande utredningsmaterialet avseende barnens vilja.*²⁴³

I ett annat exemplifierat mål menar tingsrätten att socialtjänsten, i en utredning gällande två barn, bortsett från att det ena barnet utvecklats mycket positivt sedan barnet fått sitt stadigvarande boende hos modern.²⁴⁴ I vårdnadsutredningen förde utredaren även ett resonemang om att barnen skulle gå miste om en relation med fadern om modern ensam tilldelades vårdnaden.²⁴⁵ Tingsrätten menade att detta resonemang saknade grund då modern i samtal med utredaren uttalat sig positivt om ett utökat umgänge mellan barnen och fadern.²⁴⁶ Tingsrätten uttalar vidare: *”Det är svårt att frigöra sig från tanken att utredaren redan i ett tidigt skede fattat sympati för fadern och att detta kommit att färga utredningen.*²⁴⁷

5.3.2 Synliggörande av barnet

I ett 10 procentigt urval av de domar som granskades undersökte Socialstyrelsen huruvida barnets vilja synliggörs i domen.²⁴⁸

²³⁸ Vilket mål uttalandet härrör ifrån framgår ej, citatet är taget ur Socialstyrelsen, *Glimtar av barn från vårdnads-, boende- och umgängedomar 1999 respektive 2002*, s. 26, 2004. (e-versionen). http://www.socialstyrelsen.se/Lists/Artikelkatalog/Attachments/10491/2004-131-30_200413130.pdf (Hämtad och sparad 9 februari 2012 kl. 14.45)

²³⁹ Socialstyrelsen, *Glimtar av barn från vårdnads-, boende- och umgängedomar 1999 respektive 2002*, s. 26, 2004. (e-versionen).

²⁴⁰ Socialstyrelsen, *Glimtar av barn från vårdnads-, boende- och umgängedomar 1999 respektive 2002*, s. 26, 2004. (e-versionen)

²⁴¹ Socialstyrelsen, *Glimtar av barn från vårdnads-, boende- och umgängedomar 1999 respektive 2002*, s. 26, 2004. (e-versionen)

²⁴² Socialstyrelsen, *Glimtar av barn*, s.26, 2004. (e-versionen).

²⁴³ Vilket mål uttalandet härrör ifrån framgår ej, citatet är taget ur Socialstyrelsen, *Glimtar av barn*, s.26, 2004. (e-versionen).

²⁴⁴ Socialstyrelsen, *Glimtar av barn från vårdnads-, boende- och umgängedomar 1999 respektive 2002*, s. 27, 2004. (e-versionen)

²⁴⁵ Socialstyrelsen, *Glimtar av barn från vårdnads-, boende- och umgängedomar 1999 respektive 2002*, s. 27, 2004. (e-versionen)

²⁴⁶ Socialstyrelsen, *Glimtar av barn från vårdnads-, boende- och umgängedomar 1999 respektive 2002*, s. 27, 2004. (e-versionen)

²⁴⁷ Vilket mål uttalandet härrör ifrån framgår ej, citatet är taget ur Socialstyrelsen, *Glimtar av barn från vårdnads-, boende- och umgängedomar 1999 respektive 2002*, s. 27, 2004. (e-versionen)

Undersökningen visade att siffrorna låg ungefär lika vid en jämförelse mellan domar från 1999 och 2002, men att det var mycket vanligare att barnets vilja inte nämns alls i domen än att den framhävs.²⁴⁹ Dock påpekas att dessa undersökningsresultat ej är likställt med att barnet ej synliggjorts i själva vårdnadsutredningen; att barnets vilja ej framkommer i domen kan likaväl vara beroende av domstolen.²⁵⁰ Barnets vilja hade främst klargjorts genom vårdnadsutredaren, men också genom föräldrarnas uttalande.²⁵¹

5.3.3 Glimtar av barn – undersökningens diskussion

I undersökningens slutliga diskussion påtalas bl.a. att vårdnadsutredningarna uppmärksammas i domen i mycket varierande grad och man menar vidare att det är av högsta vikt att den som utför utredningen också måste göra sitt yttersta för att synliggöra barnet.²⁵² Det upplevdes vidare oroväckande att det var så pass vanligt att barnet ej synliggjorts i domarna, då det de facto är barnet som innehar den egentliga ”huvudrollen” i tvisten.²⁵³ Diskussionen tar också upp att barnperspektivet riskerar att hamna i skymundan i de fall domen mer söker skapa rättvisa föräldrarna emellan, än att föra ett resonemang om vad som är bäst för barnet i det enskilda fallet.²⁵⁴ Det påtalas att föräldrarnas roll är central men barnets perspektiv måste vara än mer centralt.²⁵⁵ De alltid närvarande svårigheterna i tvister av denna typ påtalas också, t.ex. att tingsrätterna ofta ej redogör för barnets inställning i domen kan bero på att den blir offentlig handling, barnen kanske inte har vågat uttala sig av rädsla att välja mellan sina föräldrar.²⁵⁶

²⁴⁸ Socialstyrelsen, *Glimtar av barn från vårdnads-, boende- och umgängedomar 1999 respektive 2002*, s. 31 och 33, 2004. (e-versionen)

http://www.socialstyrelsen.se/Lists/Artikelkatalog/Attachments/10491/2004-131-30_200413130.pdf (Hämtad och sparad 9 februari 2012 kl. 14.45)

²⁴⁹ Socialstyrelsen, *Glimtar av barn från vårdnads-, boende- och umgängedomar 1999 respektive 2002*, s. 31-32, 2004. (e-versionen).

²⁵⁰ Socialstyrelsen, *Glimtar av barn från vårdnads-, boende- och umgängedomar 1999 respektive 2002*, s. 32, 2004. (e-versionen)

²⁵¹ Socialstyrelsen, *Glimtar av barn från vårdnads-, boende- och umgängedomar 1999 respektive 2002*, s. 33, 2004. (e-versionen)

²⁵² Socialstyrelsen, *Glimtar av barn från vårdnads-, boende- och umgängedomar 1999 respektive 2002*, s. 36, 2004. (e-versionen)

²⁵³ Socialstyrelsen, *Glimtar av barn från vårdnads-, boende- och umgängedomar 1999 respektive 2002*, s. 37, 2004. (e-versionen)

²⁵⁴ Socialstyrelsen, *Glimtar av barn från vårdnads-, boende- och umgängedomar 1999 respektive 2002*, s. 37, 2004. (e-versionen)

²⁵⁵ Socialstyrelsen, *Glimtar av barn från vårdnads-, boende- och umgängedomar 1999 respektive 2002*, s. 37, 2004. (e-versionen)

²⁵⁶ Socialstyrelsen, *Glimtar av barn från vårdnads-, boende- och umgängedomar 1999 respektive 2002*, s. 37, 2004. (e-versionen)

5.4 Undersökningen hänförligt till ”Barnets bästa och vilja i domstol”²⁵⁷

5.4.1 Inledande information om artikeln

Nämnda artikel publicerades 2009 som en led i arbetet betitlat *”Barnets bästa eller föräldrarnas – en studie av utfallet av alternativa beslutsmodeller rörande vårdnad/boende/umgänge”*.²⁵⁸ I artikeln behandlas principen om barnets bästa i relation dels till i vilken omfattning barn ges möjlighet att uttrycka sig i vårdnadsutredningar, samt dels vilken effekt det har i domstolsavgörandena.²⁵⁹ I arbetet med artikeln innefattades en undersökning av domstolsavgöranden från såväl hovrätterna som Högsta Domstolen, avseende perioden 1 oktober 1998 t.o.m. den 30 juni 2009.²⁶⁰

5.4.2 NJA 1999 s. 451

I artikeln behandlas rättsfallet NJA 1999 s. 451, i vilket tre barn i åldersspannet sex till tolv år berördes.²⁶¹ 12-åringen hade under utredningen pratat enskilt med utredaren en gång, medan samtal ej företagits med de två andra barnen.²⁶² Samtalet med 12-åringen genomfördes dock utan att utredaren på ett tydligt sätt lyfte frågan om barnets egen vilja och tankar ifråga om barnets framtida boende- och levnadssituation.²⁶³ Att utredaren inte lyfter en sådan fråga och ej heller ger barnet, för situationen relevant information, kan ifrågasättas.²⁶⁴ Anledningen till att det kan ifrågasättas är att barnet inte ges någon chans att förstå i vilken mån detta kunnat påverka utformningen av sin framtida situation.²⁶⁵ Vad barnet de facto uttalat, och vad uttalandena hade kunnat innebära ifråga om barnets vilja, gavs ej heller plats i HD:s domskäl.²⁶⁶

5.4.3 NJA 2000 s. 345

Fallet NJA 2000 s. 345 är likaså en del i artikeln. Rättsfallet rörde en sju- och en nioåring.²⁶⁷ Av vårdnadsutredningen framgick att utredaren ansåg att

²⁵⁷ Titel på artikel av Eva Ryrstedt, SvJT, 2009 s. 1013.

²⁵⁸ Ryrstedt, SvJT, 2009 s. 1013, se även artikelns not 1.

<http://zeteo.nj.se.ludwig.lub.lu.se/ppd/template.htm;jsessionid=EF14B41B8A761F92DB3F4A7CE0585D25?view=main>

(Hämtad och sparad 18 januari 2012 kl. 15.32 samt kontrollerad 1 maj 2012, kl. 11.08)

²⁵⁹ Ryrstedt, SvJT, 2009 s. 1013. (e-versionen)

²⁶⁰ Ryrstedt, SvJT, 2009 s. 1013. (e-versionen)

²⁶¹ Ryrstedt, SvJT, 2009 s. 1025. (e-versionen)

²⁶² Ryrstedt, SvJT, 2009 s. 1025. (e-versionen)

²⁶³ Ryrstedt, SvJT, 2009 s. 1026. (e-versionen)

²⁶⁴ Ryrstedt, SvJT, 2009 s. 1026. (e-versionen)

²⁶⁵ Ryrstedt, SvJT, 2009 s. 1026. (e-versionen)

²⁶⁶ Ryrstedt, SvJT, 2009 s. 1026. (e-versionen)

²⁶⁷ Ryrstedt, SvJT, 2009 s. 1026. (e-versionen)

barnen uttryckte starka åsikter gällande en del frågor.²⁶⁸ Barnen gav självmant uttryck för sina egna önskingar och barnen var direktciterade i utredningsrapporten.²⁶⁹ Barnens uttalanden berördes dock inte i HD:s domskäl, vilket är anmärkningsvärt trots barnens relativt låga ålder.²⁷⁰ Att HD:s i domskälen ej berörde barnens uttalanden går att ifrågasätta.²⁷¹ HD kan visserligen, utan att ha gett uttryck för det, beaktat barnens uttalanden.²⁷²

Av de intervjuer som företagits i anledning av uppsatsen har frågor av detta slag lyfts. Domarna menar att allt som läggs fram för domstolen vägs in på ett eller annat sätt, även om så ej framgår av domskälen.

5.4.4 RH 2007:42

Fallet RH 2007:42 rör ett trettonårigt barn som önskade genomföra ett skolbyte, vilket tillstyrktes av modern men inte fadern, varför modern yrkade ensam vårdnad.²⁷³ I vårdnadsutredningen, vilken innefattade fem barnsamtal, gav barnet bestämt uttryck för sin vilja ifråga om skolval.²⁷⁴ Barnet var även kapabelt att underbygga sin vilja.²⁷⁵ Dock uttryckte barnet också en viss osäkerhet inför situationen med ensam vårdnad.²⁷⁶ Barnet menade vidare att det var komplicerat att resonera ifråga om vårdnaden och gav uttryck för att föräldrarna borde enas.²⁷⁷

Av utredningen gick ej att utröna om barnet fått förklarat för sig om den faktiska betydelsen av ensam och gemensam vårdnad.²⁷⁸ Ryrstedt menar att det ej heller ter sig som troligt att barnet har informerats därom.²⁷⁹ I anledning härav ställer Ryrstedt följande fråga: ”Frågan är då om ett barn alltid måste förstå de bakomliggande implikationerna och kunna framställa i sammanhanget relevanta legala krav, för att dess vilja skall beaktas?”²⁸⁰ En sådan ordning skulle innebära högt ställda krav på såväl barnet som utredaren.²⁸¹ Utredaren skulle i så fall åläggas en informationsplikt,

²⁶⁸ Ryrstedt, SvJT, 2009 s. 1026.

<http://zeteo.nj.se.ludwig.lub.lu.se/ppd/template.htm;jsessionid=EF14B41B8A761F92DB3F4A7CE0585D25?view=main>

(Hämtad och sparad 18 januari 2012 kl. 15.32 samt kontrollerad 1 maj 2012, kl. 11.08)

²⁶⁹ Ryrstedt, SvJT, 2009 s. 1026. (e-versionen)

²⁷⁰ Ryrstedt, SvJT, 2009 s. 1026. (e-versionen)

²⁷¹ Ryrstedt, SvJT, 2009 s. 1026. (e-versionen)

²⁷² Ryrstedt, SvJT, 2009 s. 1026. (e-versionen)

²⁷³ Ryrstedt, SvJT, 2009 s. 1027. (e-versionen)

²⁷⁴ Ryrstedt, SvJT, 2009 s. 1027. (e-versionen)

²⁷⁵ Ryrstedt, SvJT, 2009 s. 1027. (e-versionen)

²⁷⁶ Ryrstedt, SvJT, 2009 s. 1027. (e-versionen)

²⁷⁷ Ryrstedt, SvJT, 2009 s. 1027. (e-versionen)

²⁷⁸ Ryrstedt, SvJT, 2009 s. 1027. (e-versionen)

²⁷⁹ Ryrstedt, SvJT, 2009 s. 1027. (e-versionen)

²⁸⁰ Ryrstedt, SvJT, 2009 s. 1027. (e-versionen)

²⁸¹ Ryrstedt, SvJT, 2009 s. 1027. (e-versionen)

innebärande att förklara för barnet vilka följderna kan bli av otydligt uttryckta viljeyttringar.²⁸²

5.4.5 Barnets bästa och vilja i domstol – artikelns diskussion

Den undersökning som företagits i anledning av artikeln påvisade att barnet vanligtvis gavs utrymme i vårdnadsutredningen.²⁸³ Även utredningens konklusion uppmärksammade barnet, däremot visade studien att enskilda barnsamtal inte alltid företogs.²⁸⁴ När samtal de facto företogs tycktes den information barnet delgavs sakna viktiga delar vilka hade krävts för att ge barnet rätt förståelse för samtalens syfte.²⁸⁵ Ovan nämnda NJA 1999 s. 451, visade tydligt exempel på en sådan situation.²⁸⁶ En ordning av sådant slag ger förvisso barnet en möjlighet att uttrycka sig i utredningen.²⁸⁷ Dock ges barnets uttalanden ingen möjlighet att leda till reella följder.²⁸⁸ Vidare påtalas att det inte går att nöja sig med att barnsamtal de facto företas i utredningsarbetet utan samtalen måste genomföras i kombination med information till barnet.²⁸⁹ Barnet måste ges möjlighet till förståelse för samtalens syfte, samt vad det kan tänkas läggas för vikt vid barnets uttalanden.²⁹⁰

²⁸² Ryrstedt, SvJT, 2009 s. 1027.

<http://zeteo.nj.se.ludwig.lub.lu.se/ppd/template.htm;jsessionid=EF14B41B8A761F92DB3F4A7CE0585D25?view=main>

(Hämtad och sparad 18 januari 2012 kl. 15.32 samt kontrollerad 1 maj 2012, kl. 11.08)

²⁸³ Ryrstedt, SvJT, 2009 s. 1033 f. (e-versionen)

²⁸⁴ Ryrstedt, SvJT, 2009 s. 1033 f. (e-versionen)

²⁸⁵ Ryrstedt, SvJT, 2009 s. 1034. (e-versionen)

²⁸⁶ Ryrstedt, SvJT, 2009 s. 1034. (e-versionen)

²⁸⁷ Ryrstedt, SvJT, 2009 s. 1034. (e-versionen)

²⁸⁸ Ryrstedt, SvJT, 2009 s. 1034. (e-versionen)

²⁸⁹ Ryrstedt, SvJT, 2009 s. 1034. (e-versionen)

²⁹⁰ Ryrstedt, SvJT, 2009 s. 1034. (e-versionen)

6 Vårdnadsutredningens relation till domslutet

6.1 Mål avgjorda 1990-96

FoU-rapporten *Vem fick vårdnaden?* behandlar 70 vårdnadstvister vilka berörde sammanlagt 98 barn.²⁹¹ Samtliga undersökta fall avgjordes av Stockholms tingsrätt under åren 1990 t.o.m. 1996.²⁹² Ansvarig för de undersökta vårdnadsutredningar var familjerättsbyrån i Stockholm, varför det är av vikt att ifrågasätta undersökningens resultats relevans för resten av landet.²⁹³ Initiativtagare till FoU-rapporten var socialsekreterare Britt Widlund som önskade undersöka vad som i domstol blir avgörande för utgången i tvister rörande vårdnad.²⁹⁴ Upphovet till idén var att Britt Widlund i tre vårdnadsutredningar givit rekommendationen att fadern skulle tillerkännas vårdnaden och att domstolen i samtliga tre fall dömde tvärtemot rekommendationen.²⁹⁵ Det undersökta materialet visade att i de fall vårdnadsutredningen innefattade en rekommendation blev domslutet detsamma som rekommendationen i 83 % av fallen.²⁹⁶ Samtidigt visade undersökningen att status-quo principen i de flesta fall var det som blev avgörande för utgången i domstolen.²⁹⁷

6.2 Tiden efter 1998 års vårdnadsreform

År 2002 tillsatte regeringen en kommitté vilken gavs i uppdrag att bedöma resultatet av bl.a. 1998 års vårdnadsreform.²⁹⁸ När 2002 års Vårdnadskommitté utförde sitt uppdrag företog den bl.a. en rad olika undersökningar vilka omfattade genomgång av såväl vårdnadsutredningar

²⁹¹ Widlund Britt, FoU-rapport 1997:6, *Vem fick vårdnaden? – 70 vårdnadstvister avgjorda i domstol åren 1990-1996*, s. 53.

²⁹² Widlund Britt, FoU-rapport 1997:6, *Vem fick vårdnaden? – 70 vårdnadstvister avgjorda i domstol åren 1990-1996*, s. 53.

²⁹³ Widlund Britt, FoU-rapport 1997:6, *Vem fick vårdnaden? – 70 vårdnadstvister avgjorda i domstol åren 1990-1996*, s. 55.

²⁹⁴ Widlund Britt, FoU-rapport 1997:6, *Vem fick vårdnaden? – 70 vårdnadstvister avgjorda i domstol åren 1990-1996*, s. 3.

²⁹⁵ Widlund Britt, FoU-rapport 1997:6, *Vem fick vårdnaden? – 70 vårdnadstvister avgjorda i domstol åren 1990-1996*, s. 3.

²⁹⁶ Widlund Britt, FoU-rapport 1997:6, *Vem fick vårdnaden? – 70 vårdnadstvister avgjorda i domstol åren 1990-1996*, s. 34.

²⁹⁷ Widlund Britt, FoU-rapport 1997:6, *Vem fick vårdnaden? – 70 vårdnadstvister avgjorda i domstol åren 1990-1996*, s. s. 43 och 61.

²⁹⁸ SOU 2005:43, *Vårdnad – Boende – Umgänge, Barnets bästa, föräldrars ansvar*, del A, missivet och s. 25. (e-versionen).

<http://www.regeringen.se/content/1/c6/04/55/64/616cf651.pdf> (Hämtad och sparad 6 mars 2012, kl. 13.13)

som tingsrätts- och hovrättsdomar.²⁹⁹ Kommittén gjorde en undersökning av 50 vårdnadsutredningar vilka sammantaget rörde 71 barn.³⁰⁰ Gällande 63 av de 71 berörda barnen hade utredaren avgivit en rekommendation, alltså för 88 % av barnen.³⁰¹ För de 63 barn som berördes av en vårdnadsutredning där en rekommendation fanns följde tingsrättens domar utredarens förslag till beslut för 52 av barnen.³⁰² Rekommendationen följdes av domstolen antingen fullständigt eller partiellt.³⁰³ Undersökningen grundar sig på vårdnadsutredningar hänförliga till vårdnadstvister avgjorda i januari t.o.m. juni 2002.³⁰⁴

6.3 Domarens syn på förhållandet mellan rekommendation och domslut

En domare med mångårig erfarenhet av handläggning av vårdnadstvister i en större stad i landet menar att det faktum att relationen ser ut som den gör mellan rekommendation och domslut är rättssäkert. Vidare menar samma domare att denna relation påvisar den breda och adekvata kompetens socialsekreterarna besitter. Det kan dock finnas skäl att frångå en rekommendation, i de fall förevarande domare frångått en rekommendation har tvisten rört äldre barn vilka gett uttryck för en annan uppfattning än den som rekommendationen förespråkar. Huruvida rättssäkerheten kan ifrågasättas utifrån den kritik som riktas mot vårdnadsutredningarna, uttalar domaren att kritiken ofta framställs av en tappande part i målet samt att den kritik som framförs av en part ofta saknar objektivitet.

Även en annan domare, menar att det finns rättssäkerhet i att rekommendation och domslut så ofta sammanfaller. Domaren menar vidare att det inte är rekommendationen i sig som är det intressanta, utan hur ansvarig utredare har motiverat sin rekommendation enär det i motiveringen ofta framgår mer än i utredningens sammanställning av uppgifter. Det är tingsrättens uppgift att göra en egen bedömning i frågan. Anser tingsrätten t.ex. att det föreligger brister i argumentationen för rekommendationen är det fullt möjligt att tingsrätten når ett annat slut. Dessutom är det fullt möjligt för parterna att föra i bevisning att vårdnadsutredningen dragit

²⁹⁹ SOU 2005:43, *Vårdnad – Boende – Umgänge, Barnets bästa, föräldrars ansvar*, del A, missivet och s. 89 ff. (e-versionen).

<http://www.regeringen.se/content/1/c6/04/55/64/616cf651.pdf> (Hämtad och sparad 6 mars 2012, kl. 13.13)

³⁰⁰ SOU 2005:43, *Vårdnad – Boende – Umgänge, Barnets bästa, föräldrars ansvar*, del B, s. 809. (e-versionen). <http://www.regeringen.se/content/1/c6/04/55/64/19bad2f9.pdf> (Hämtad och sparad 6 mars 2012, kl. 13.18)

³⁰¹ SOU 2005:43, *Vårdnad – Boende – Umgänge, Barnets bästa, föräldrars ansvar*, del B, s. 818. (e-versionen).

³⁰² SOU 2005:43, *Vårdnad – Boende – Umgänge, Barnets bästa, föräldrars ansvar*, del B, s. 818. (e-versionen).

³⁰³ SOU 2005:43, *Vårdnad – Boende – Umgänge, Barnets bästa, föräldrars ansvar*, del B, s. 819. (e-versionen).

³⁰⁴ SOU 2005:43, *Vårdnad – Boende – Umgänge, Barnets bästa, föräldrars ansvar*, del B, s. 809. (e-versionen).

felaktiga slutsatser av vissa omständigheter. Domaren menar dock att det över lag framgår att utredarna söker verkställa utredningarna med omsorg.

Den kritik som framförts mot vårdnadsutredningarna säger sig domaren ha svårt att hålla med om. Domaren menar att socialtjänsten söker göra utredningarna omsorgsfullt och att ställningstagandena i utredningarna i majoriteten av fallen är väl underbyggda. Vidare påtalar domaren att det inte finns något krav på domstolen att följa en rekommendation. Härutöver påtalar domaren vikten av att tingsrätten gör en helhetsbedömning, samt att det är av vikt att det framgår av domskälen hur tingsrätten resonerat sig fram till sitt slut.

7 Analys

7.1 Sammanfattande svar på frågeställningen

En vårdnadsutredning kan företas i samtliga mål om vårdnad-, boende- och eller umgänge. Detta kan ske antingen efter parts yrkande eller ex officio. I såväl doktrin som förarbeten påpekas dock att en vårdnadsutredning endast ska genomföras om så verkligen är befogat. Samtidigt framförs dock att tvister av denna typ ofta är av så svår karaktär att en vårdnadsutredning regelmässigt måste företas. Uttalandet rör i första hand tvister hänförliga till tiden efter 1998 års vårdnadsreform. Genom intervjuer med praktiskt verksamma domare bekräftas också att det, i dagsläget, är mer regel än undantag att någon form av vårdnadsutredning företas i dessa tvister.

En vårdnadsutrednings främsta syfte är att ge domstolen ett underlag, så brett som möjligt, att utgå ifrån när den har att avgöra förevarande typ av tvist. Likaså detta bekräftas av intervjuade domare. Utredningen ska bl.a. ge en bild av barnet, dess relation till föräldrarna och föräldrarnas förmåga att samarbeta. Inte minst bör också framgå hur tvisten kan lösas till bästa sätt för det enskilda barnet. Lagens tillämpare tycks dock ha något varierande bild av vad som är utredningens främsta syfte. Exempelvis anger en intervjuad socialsekreterare att utredningens främsta syfte är att ansvarig utredare ska kunna ta ställning i tvistefrågan. Uttalandet motiveras med att utredaren i de flesta fall har att avge en rekommendation. En annan socialsekreterare menar att det främsta syftet är att säkerställa att tvisten ges ett slut som mest förenligt med barnets bästa. Enligt en domare kan utredningarna också anses ha ett andrahandsyfte. Domaren menar att föräldrar som fastnat i separationsrelaterade konflikter, och däri använder barnen som verktyg, genom utredningen kan få en bild av hur en objektiv åskådare upplever situationen. Tydliggör utredningen att den reella tvisten faktiskt inte handlar om barnet, kan utredningen leda till att ge föräldrarna får insikt i detta. En sådan insikt kan få som följd att föräldrarna når en samförståndslösning ifråga om barnet. Samförståndslösningar ses som regel som något positivt. Exempelvis då en huvudförhandling i sådana fall ofta kan undvikas, vilket gynnar såväl samhället som parterna. En domstolsprocess är kostsam för samhället och oerhört påfrestande för dem som är parter i den. Vidare är det också, en bland såväl domare som socialsekreterare och lagstiftare uttalad uppfattning, att en domstolsprocess innebär en stor påfrestning för det ifrågavarande barnet. Härav är en samförståndslösning oftast att föredra. En sådan lösning har också större potential att de facto hålla i längden än vad ett domstolsbeslut har. Detta då en samförståndslösning till sin karaktär innebär att ingen av parterna är tappande part. Därmed behöver inte endera parten hävda sig gentemot den andra.

Hur en vårdnadsutredning de facto verkställs skiftar. Utredningsarbetet kan utföras utifrån riktlinjer uppdragna av domstolen. Domstolen har dock ingen plikt att uppställa riktlinjer. Den socialsekreterare som utför utredningen kan utgå från socialstyrelsens allmänna råd i SOSFS 2003:14, numera SOSFS 2012:4, eller eventuellt inomkommunalt uppdragna riktlinjer. Även Socialstyrelsens bok *Vårdnad boende umgänge – stöd för rättstillämpning och handläggning inom socialtjänstens familjerätt* tycks användas flitigt av verksamma socialsekreterare. Härutöver ska principen om barnets bästa iaktas av såväl domstolen som den utredare som verkställer utredningen.

Oavsett utifrån vilka riktlinjer en vårdnadsutredning verkställs, finns en gemensam nämnare för varje vårdnadsutredning - utredningen är det enda egentliga forum i vilket barnet ges, eller bör ges, möjlighet att komma till tals. Likaså, oavsett vilka praktiska riktlinjer socialsekreteraren använder sig av, är många överens om lämpligheten i att socialsekreteraren, under utredningstiden, träffar föräldrarna och barnet såväl enskilt som barnet i sällskap med respektive förälder. Referenspersoner kan också användas för att bidra med viktiga uppgifter om barnet. Nyss nämnda aspekter är också de som gör att barnet anses synliggjort – genom barnsamtal samt att personer som känner barnet väl ges tillfälle att ge sin bild av barnet. Värt att påpeka är att referenspersoner företrädesvis bör vara personer som känner barnet genom sitt yrke. Används nära vänner eller släktingar som referenspersoner bör släktskapet framkomma i den skriftliga utredningsrapporten, samt varför personen valts som referensperson.

Intervjuade domare är positiva till hur barnen synliggörs i utredningarna. Har barnet inte synliggjorts på ett adekvat sätt begärs en komplettering vilket domarna dock menar är sällsynt förekommande. Domarna tycks ha stort förtroende för socialsekreterarnas kompetens och arbete. De menar bl.a. att principen om barnets bästa genomsyrar vårdnadsutredningarna och att socialsekreterarna är mycket väl medvetna om att det är så det ska vara.

En socialsekreterare berättar att deras utredningsrapporter alltid börjar med en redogörelse av barnet. Detta har till syfte att dels synliggöra barnet men också påtala att barnet är tvistens huvudperson. Samma socialsekreterare säger också att denne och dennes kollegor alltid för samtal med föräldrar med följdfrågor av typen *"Hur påverkar det ditt barn?"* eller *"Hur blir det för ditt barn?"* och menar att detta också är ett sätt att synliggöra barnet. Ges föräldrarna hela tiden sådana motfrågor är det större chans att föräldrarna inser att det är barnet som är och bör vara i fokus. Vikten av att få föräldrarna att förstå att det är barnet som är tvistens huvudperson är också något en domare understryker. Ett sätt att synliggöra barnet är att träffa barnet och samtala med det, säger en annan socialsekreterare. Där denna socialsekreterare arbetar, har bestämts att utredaren alltid ska träffa barnet och företa barnsamtal. Enskilda barnsamtal företas dock inte förrän barnet uppnått ca 6 års ålder.

Frågan huruvida barnet ges erforderlig plats i vårdnadsutredningen är svår att besvara då jag inte undersökt autentiska vårdnadsutredningar i förevarande arbete. Utifrån den kritik som undersökts och de intervjuer som företagits bedömer jag att det mest korrekta svaret är: ”det beror på”. Hur mycket plats barnet får i utredningen och på vilket sätt barnet synliggörs tycks vara beroende av ett par faktorer. En faktor är huruvida domstolen uppställer riktlinjer för utredningen, en annan är vilken person vid familjerätten som verkställer utredningen. I de fall domstolen beslutar om en vårdnadsutredning med riktlinjen att uttröna barnets vilja torde barnet ges större plats i utredning. En sådan riktlinje torde dock endast förekomma gällande äldre barn.

De socialsekreterare som intervjuats arbetar vid olika familjerätter men geografiskt sett arbetar de relativt nära varandra, likväl är det markanta skillnader i deras svar på mina frågor. Vilken plats barnet ges och hur det synliggörs tycks således också vara avhängigt av vilken erfarenhet socialsekreteraren har, såväl yrkesmässigt som erfarenhet av barn, människor och konflikter över lag. Jag tror också det är beroende av socialsekreterarens personliga egenskaper, har utredaren t.ex. en välutvecklad förmåga att vara lyhörd? Har utredaren en välutvecklad förmåga att tänka, se och höra utanför ramarna? Ytterligare en fråga av vikt att ställa är, vad anser den enskilde socialsekreteraren vara barnets bästa? Då en konkret definition saknas går det ej bortse från det faktum att olika socialsekreterare kan ha olika definitioner av principen. Att så också är fallet framstår enligt min bedömning som tydligt då sättet att utföra en utredning kan variera så markant.

7.2 Barnets möjlighet att komma till tals

Lagstadganden om barnets rätt att få komma till tals står att finna i bl.a. FB, SoL och Barnkonventionen. En av de intervjuade socialsekreterarna är mån om att påpeka att lagen är väldigt tydlig ifråga om barnets rätt att komma till tals. Föräldrabalken innefattar härutöver ett stadgande som ger barn möjlighet att komma till tals i domstolsförhandlingen. Åsytat stadgande tillämpas dock sällan i praktiken. Att så är fallet motiveras av hänsyn till barnet då det anses bli en för tung börda för barnet att bära. Således bör stadgandet, enligt min mening, ses som tandlöst då det endast ska tillämpas under väldigt strikta förutsättningar. Problematiken runt att höra ett barn i domstol är lätt att förstå, men samtidigt väcks frågan om stadgandet har något egentligt, praktiskt värde.

Som nämnts strax ovan finns andra bestämmelser som stadgar rättigheter för barn att komma till tals. Enligt min mening framstår det dock som glasklart att barnets enda möjlighet att uttrycka sig, sin eventuella vilja, åsikter och tankar i praktiken är ytterst begränsad. I realiteten är det i vårdnadsutredningen barnet ges, eller åtminsten bör ges, denna möjlighet. Frågan uppstår dock hur denna möjlighet tillvaratas i praktiken? Möjligheten tillämpas på vitt skilda sätt, enbart beroende av vilken familjerätt som verkställer utredningen. En socialsekreterare säger t.ex. att

vid den familjerätt denne arbetar företas inga enskilda barnsamtal. Istället arbetar de utifrån uppfattningen att det är bäst för barnet att någondera föräldern är med. Socialsekreteraren motiverar ställningstagandet med att barnet ska veta vad som är tillåtet att säga, för att senare undkomma repressalier. Som jag ser det, utifrån i vilken utsträckning en rekommendation följs av domstol, är det i stor utsträckning socialtjänsten som avgör hur barnets framtid ska se ut. Utifrån den slutsatsen ter det sig anmärkningsvärt att barnets möjlighet att nyttja sin rätt att uttala sig inför ansvarig utredare, är beroende av vilken familjerätt som verkställer utredningen. Likaså är det anmärkningsvärt att barnets rätt ska kunna begränsas på detta vis. Samtidigt väcks också frågan av värdet i de uttalanden barnen gör i sällskap med föräldrarna. Om ett barn är rädd för en förälder, är sannolikheten ytterst liten att barnet säger det i sällskap med den föräldern. Barn är ytterst lojala mot sina föräldrar, varför jag anser att det är av högsta vikt att ifrågasätta ett sådant utredningsförfarande. Enligt min mening, har föräldrar som uppgift att agera språkrör för sina barn, speciellt när barnen inte själva kan göra sina röster hörda. Föräldrarnas roll som språkrör går dock någonstans om intet om föräldrarna tvistar i domstol om barnen. I en sådan situation är det lätt att det blir en, för föräldrarna, övermäktig situation att både föra sin egen talan och samtidigt vara barnets språkrör. Barnen behöver då tillgång till ett annat språkrör vilket i detta fall är socialtjänsten och vårdnadsutredningen. Dessvärre synes detta språkrör inte heller fullt ut fylla sin funktion.

Socialstyrelsens undersökning av effekten av 2006 års vårdnadsreform, vilken refereras till i kapitel 4.4, visade att barn i stor omfattning ges möjlighet att komma till tals. Samtidigt framkom dock att stora skillnader förelåg olika kommuner emellan. Undersökningen visade också att en del socialsekreterare var osäkra på hur ett barns utsaga skulle hanteras varför barnsamtal inte alltid redovisades enskilt. Likaså framkom att barnen sällan upplevde att vad barnen faktiskt framförde blev hört. I en del fall ansåg ansvarig socialsekreterare att barnet var alltför allierat med en förälder varför vissa av barnens uttalanden tilläts passera oomnämnda.

De socialsekreterare som intervjuats för förevarande uppsats menar att ett barns vilja alltid är äkta, även om viljan är en konsekvens av en påtryckning. Är barnet rädd för mamma så hyser barnet denna rädsla oavsett om barnet gör det för att pappa sagt att mamma är farlig eller för att barnet själv upplever mamma som farlig. Liknande uttalanden framkom också i undersökningen refererad till i kapitel 4.5 ovan, där det menas att uttalandena måste tas på allvar. Om så ej sker går det ej heller åtgärda det som inte står rätt till. Således borde barnets rätt att uttrycka sig gå hand i hand med barnets rätt att bli lyssnat på, varför socialsekreteraren också måste vara lyhörd. Det duger inte att bortse från uttalanden med motiveringen att barnet är allierat med en förälder. Barnets rätt att uttrycka sig framstår som värdelös om det inte samtidigt föreligger en rätt att bli lyssnad på. Genom att underlåta att återge ett barns utsaga föreligger ett tillrättaläggande av omständigheterna i det enskilda fallet. Samtidigt går det inte heller att bortse från betydelsen av tillrättaläggandet, samt att detta är

direkt hänförligt till den enskilde socialsekreteraren. Konsekvenserna kan bli förödande av ett sådant förfarande men det stora problemet är dock att problemet är och förblir osynligt. Om socialsekreteraren, som vet vad barnet uttalat, underlåter att återge det, är det bara socialsekreteraren och ev. barnet som har vetskap därom. Barnet har ingen möjlighet att påtala bristen och att socialsekreteraren skulle påtala sitt eget underlåtande eller tillrättaläggande är högst osannolikt. Då det ej går att undersöka hur vanligt detta är, går det inte heller att avgöra värdet av en vårdnadsutredning. Ej heller finns det incitament att förbättra utredningsförfarandet då domarna ställer sig enbart positiva till utredningarna och dess utförare.

Ett sätt att undkomma problemet, och förbättra rättssäkerheten, skulle vara att spela in barnsamtalen. Inspelningar skulle kunna fungera som ett incitament för socialsekreteraren att faktiskt återge vad barnet givit uttryck för. Videoupptagningarna skulle inte ens behöva tas upp under domstolsförhandlingarna mer än i de fall något i vårdnadsutredningen framstår som direkt felaktigt. Säkerligen skulle det också leda till problem, då många föräldrar skulle hävda att direkta felaktigheter förelåg, varpå videoupptagningarna regelmässigt skulle behöva tas upp i domstol. Om videoupptagningar av barnsamtal regelmässigt skulle vara en del av domstolsförhandlingen skulle förfarandet bli än mer långdraget och kostsamt. Samtidigt är det oundvikligt att fundera på frågan om det inte också skulle leda till ett bättre synliggörande av barnet och mer rättvisande domskäl och domslut. Genomfördes videospelningar, vilka regelmässigt togs upp under domstolsförhandlingarna skulle domstolen få en bättre, och framförallt, en egen bild av barnet. Likaså skulle domstolen kunna dra sina egna slutsatser om barnets mognadsgrad och betydelsen av barnets uttalanden. I dagsläget får domstolen den bild av barnet som parterna och socialtjänsten förmedlar. Barnets bästa är individuellt i varje enskilt fall, likväl dras i dessa tvister, slutsatser om det enskilda barnets bästa utifrån en förmedlad och, i vissa fall, tillrättalagd bild av barnet. Videospelningar skulle också kunna fungera bättre i praktiken än den möjlighet som finns att höra barnet i domstol. Barnet skulle indirekt kunna höras men utan att sitta i förhandlingssalen och uttrycka sig inför sina föräldrar. Jag är också av uppfattningen att ett sådant förfaringssätt skulle leda till fler kompletteringar. Denna slutsats motiverar jag med att domstolen skulle få en bättre bild av vad som skulle behöva kompletteras, då ett tillrättaläggande i ett sådant förfaringssätt inte låter sig göras. Domarna menar att kompletteringar sällan behöver ske, men om utredningen har tillrättalagts, är det inget domstolen har någon vetskap om. Därmed riskerar domstolen att inte heller få insikt i vad som skulle behöva kompletteras.

7.3 Kritiken

Framförd kritik mot vårdnadsutredningarna är omfattande, och långt ifrån all kritik ryms inom ramen för förevarande framställning. Arbetet har riktat in sig på kritik rörande huruvida barnet synliggörs på ett adekvat sätt i utredningarna. Barnet är, eller borde åtminstone, vara huvudpersonen i såväl

domstolsförfarandet som utredningsarbetet. Det är barnets bästa som ska vara avgörande och det är framförallt *barnets* framtid som ska avgöras. Självklart får avgörandet konsekvenser för föräldrarnas framtid också, men om barnet ska vara huvudrollsinnehavare i vårdnadsutredningen och domstolsprocessen, kan föräldrarnas roller rimligtvis inte ges samma betydelse. Därmed måste också barnperspektivet vara en väsentlig del i utredningsarbetet och domstolsprocessen.

En socialsekreterare menar att barnperspektivet framkommer tydligare i vårdnadsutredningarna efter 2006 års vårdnadsreform. Likväl visar Socialstyrelsens uppföljning av 2006 års vårdnadsreform att det ännu finns stora brister, bl.a. att barnen upplever att de inte blir lyssnade på och att deras utsagor och önskemål saknar betydelse.

Eva Ryrstedts undersökning i artikel "*Barnets bästa och vilja i domstol*" visar också på fortsatta brister även efter 2006 års vårdnadsreform. I artikeln påtalas bl.a. problemet med att barnen inte informeras och därför får barnens uttalande ingen betydelse. Enligt mitt synsätt gör också sådana problem att barnet inte synliggörs. Om bristfällig information till barnen får konsekvensen att barnens uttalanden diskvalificeras, på den grund att barnet saknar förståelse för de konsekvenser uttalandena kan leda till, saknar barnsamtalen betydelse. Blir barnsamtalen värdelösa, blir också synliggörandet av barnet blir bristfälligt. Gemene man är inte jurist, eller domare, eller insatt i vad ett specifikt lagstadgande har för betydelse. Hur kan det då krävas att barn ska vara insatta i vad deras uttalanden kan leda till för juridiska konsekvenser? Samtidigt läggs ett enormt ansvar på barnen om det krävs att de har full förståelse för vad deras uttalanden kan leda till. Barn är barn och borde tillåtas vara barn även om deras föräldrar tvistar om hur deras framtid framgent ska se ut. Det är i slutändan de vuxna, och i sista hand domstolen, som har att fatta dessa beslut och då måste de ansvariga kunna fästa vikt vid vad barnen ger uttryck för även om barnet inte är fullt införstått med vad dess uttalanden rent juridiskt får för följd.

I artikeln behandlas ett fall rörande en 13-åring som ville byta skola och hade väl underbyggda argument för detsamma. Skolbytet förutsatte ensam vårdnad för mamman, likväl förblev vårdnaden gemensam. Detta trots att barnet indirekt önskade ensam vårdnad, utan att antagligen ha förståelse för det. Om det verkligen bör krävas att barnet är välinformerat om vad dess uttalanden kan leda till, måste det i ett sådant fall åligga socialtjänstens att informera barnet. Barnet måste då informeras om förutsättningarna för att genomföra skolbytet. Vilket i det här fallet var ensam vårdnad för modern. Likaså hade socialsekreteraren behövt informera barnet om vilka konsekvenser detta innebär för såväl barnet som barnets fortsatta relation med icke vårdnadshavande förälder. Många vuxna är dock inte fullt införstådda med de juridiska följderna av ensam- och gemensam vårdnad. Det framstår då som orimligt att ett barn ska vara insatt i frågan för att kunna göra sin röst hörd. Återigen framstår det som ett alltför tungt ansvar att lägga på ett barn. Barnet har uttalat sin vilja och dessutom haft välgrundade argument för detsamma. Varför är det inte tillräckligt? Är det

verkligen motiverat att lägga än större börda på barnet genom att informera barnet om att barnet indirekt väljer bort den ena föräldern som vårdnadshavare? Ett sådant förfarande skulle också gå rakt emot de skäl som anförs mot att höra barnet i domstol.

Vårdnadsutredningen är en stor del av domstolens beslutsunderlag, vilket bekräftas av intervjuade domare. Undersökningen i *"Barnets bästa och vilja i domstol"* visade dock att domstolarna inte regelmässigt använde sig av vårdnadsutredningen i domskälen. Åtminstone inte på ett sådant sätt att det framgick för den som läste domen. Detta framstår för mig som anmärkningsvärt. För att förstå domstolsavgörandena och vad som legat till grund för domstolens beslut borde domskälen visa vad som de facto legat till grund för beslutet. På samma vis som barnet måste bli synliggjort i vårdnadsutredningarna, behöver barnet synliggöras i domskälen. Detta då det i slutändan främst är barnet och vad som kan anses förenligt med barnets bästa som tvisten handlar om. Om barnet tydligare synliggjordes i domskälen och det i domskälen fanns tydliga hänvisningar till vårdnadsutredningen skulle det kunna fungera som ett incitament för socialsekreterarna att i vårdnadsutredningen tydligare synliggöra barnet. Dessutom framstår det som meningslöst att kritisera vårdnadsutredningarna för bristande synliggörande av barnen och söka förbättra detsamma om inte ens domstolen synliggör barnet.

En domare menar att om barnet inte synliggörs tydligt i domen, kan det betyda att föräldrarna är mer koncentrerade på sin egen konflikt än på barnet. Domaren menar vidare att i sådana fall måste detta faktum belysas i domskälen. I sådana fall kan domskälen upplevas som att barnet inte sätts i första rummet, utan att det faktiskt är så. En annan domare menar att det bör återges i domskälen vad som de facto fällt utslaget och menar att den som läser domen ska, enbart genom att läsa den, kunna förstå vad som legat till grund för domslutet. Samma domare menar också att allt som lagts fram under tvistens gång känner domstolen till och på ett eller annat sätt vägs den vetskapen in i domskäl och domslut. Min mening är att barnet måste synliggöras hela vägen för att anses ha blivit synliggjort. Likaså skulle föräldrars förståelse för att det är barnet som är tvistens huvudobjekt förbättras om också domstolen arbetade för att tydligt synliggöra barnet. En av de intervjuade domarna pratade om ett andrahandssyfte med en vårdnadsutredning, att den kunde leda till en samförståndslösning. Jag menar att ett tydligt synliggörande av barnet i domskälen kan få en liknande effekt. Exempel på vårdnadstvister som aldrig tar slut är många och jag är av åsikten att domstolen skulle kunna hjälpa till att minska det problemet. Tydliggörs i domskälen att föräldrarna tvistar för tvistandets skull, vilket är så långt ifrån principen om barnets bästa man kan komma, skulle antagligen det också kunna leda till att talan inte väcks gång på gång. En stor mängd processer skulle då kunna undvikas vilket rent ekonomiskt skulle vara en fördel, likaså skulle väntetiderna i domstol bli kortare och de tvister som kräver lite mer tid skulle kunna ges mer tid. Nyss nämnda aspekter är dock bara grädden på moset. Den stora vinsten med att ev. kunna undvika att

föräldrar drar igång nya processer gång på gång, är att det enskilda barnet slipper växa upp i ett ständigt krig föräldrarna emellan.

7.4 Besvarande av analysfrågorna

Att en rekommendation i en vårdnadsutredning följs i ca 83 % av fallen kan tolkas på olika sätt. Det kan betyda att familjerätterna är väldigt kompetenta och duktiga på sitt arbete, det kan också betyda att domstolarna tillmäter vårdnadsutredningarna alltför stor betydelse. Det betyder också indirekt att tvisten avgörs redan under vårdnadsutredningen. Utifrån den kritik som framkommer samt att olika familjerätter arbetar på så vitt skilda sätt menar jag att det går att ifrågasätta rättssäkerheten i detta. Om en rekommendation följs i denna vida utsträckning, varför ska då tvister om vårdnad, boende och eller umgänge lösas i domstol och inte i familjerätten? Det som förefaller anmärkningsvärt, i förhållande till all den kritik som finns, är att de intervjuade domarna hyser en mycket stor tilltro till socialtjänsten och säger sig inte kunna instämma i någon del av den framförda kritiken. Detta trots att t.o.m. de yrkesverksamma socialsekreterarna kan tillstå att kritik finns och att den är befogad. Sett i ljuset av all den kritik som riktas mot vårdnadsutredningarna framstår det som remarkabelt att en rekommendation följs i den stora utsträckning som de faktiskt gör. All den kritik som framställs kan inte vara obefogad. Långt ifrån all kritik framställs av den enskilde. Här för ter det sig än mer förvånansvärt att rekommendationerna följs i så stor omfattning som dem faktiskt gör.

Hur utredningen utförs tycks, som redan nämnts, variera från familjerätt till familjerätt. Om det beaktas i relation dels till att en rekommendation följs i ca 83 % av fallen, dels till den kritik som framförts uppstår frågan huruvida förfarandet är rättssäkert. Det framstår som högst anmärkningsvärt att hur barnets roll i utredningen ser ut är beroende av var i landet man bor när det blir aktuellt med en vårdnadsutredning. Utredningen är en så stor del av domstolens beslutsunderlag att den måste utföras objektivt, ändamålsenligt, rättssäkert och med barnet i fokus. Mot den bakgrunden anser jag inte att det är rättssäkert att utredningarna utförs på sätt nu sker.

Jag tror att mycket kan göras för att förbättra kvaliteten i utredningarna samt rättssäkerheten i dem. Det som gång på gång slår mig som anmärkningsvärt är bristen på ett likformigt regelverk för socialsekreterarna att utgå ifrån. Samtidigt anser jag att det går att ifrågasätta huruvida socialsekreterarna verkligen borde avge en rekommendation. Ska en rekommendation avges måste utredningarna bli bättre. Indirekt avgörs dessa tvister i ca 83 % av fallen redan under vårdnadsutredningen, med beaktande av all den kritik som riktas mot utredningarna anser jag detta förfaringssätt vara direkt förkastligt. Om ett förfaringssätt med videoupptagningar istället användes tvivlar jag starkt på att rekommendation och domslut skulle överensstämma i 83 % av fallen. Exempelvis skulle barns uttalanden inte kunna passera oomnamnda och domstolen skulle ges en bättre bild av de brister som föreligger i utredningarna.

7.5 Slutsats

Hur vårdnadsutredningen faktiskt utförs och hur barnet synliggörs i utredningen och därmed i processen, tycks till stor del vara beroende av vilken kommun som verkställer utredningen. Då vårdnadsutredningen är en sådan central del i dessa tvister, och den är barnets enda faktiska möjlighet att få uttrycka sig anser jag att detta är såväl fel som rättsosäkert. Samtliga landets familjerätter borde rimligen arbeta på samma sätt, eller i vart fall tillämpa samma riktlinjer. Exempelvis borde enskilda barnsamtal företas i samtliga de fall barnet är gammalt och moget nog för detta. Jag anser att kritiken talar ett tydligt språk, vilket säger att arbetet med vårdnadsutredningar är i behov förbättringar, vilket det är min mening att tydliggjorda ramar och hållpunkter för samtliga utredare att förhålla sig till, kan leda till. SOSFS 2003:14, numera SOSFS 2012:14, är enligt min uppfattning ej tillräcklig då den enbart är en rekommendation, som uppenbarligen inte heller följs.

Som alltid när barn är inblandade är det svårt att uppställa regler utan undantag. Alla barn är unika, likaså alla familjer, varför reglerna måste vara dynamiska. Dock ska alla vara lika inför lagen, varför samtliga vårdnadsutredningar åtminstone borde leva upp till vissa, likadana minimikrav. Exempelvis är det, som nämnts, min uppfattning att barnsamtal borde företas i samtliga fall. Likaså borde enskilda sådana företas i samtliga de fall barnet uppnått en tillräcklig ålder för att detta ska låta sig göras. Självklart uppstår då frågan: Vilken ålder är det när alla barn är olika? Lämpligen borde införas regler som säger att från t.ex. 6 års ålder ska enskilda barnsamtal företas om det inte är direkt olämpligt. En sådan reglering öppnar för undantag men gör också att en familjerätt inte regelmässigt kan underlåta att företa enskilda barnsamtal.

Då det gång efter annan påpekas att vårdnadsutredningarna är domstolens största bedömningsunderlag synes det för mig också anmärkningsvärt att vårdnadsutredningarna ej ges större plats i domskälen vilket. Är detta ett uttryck för att vårdnadsutredningarna är av en allt för dålig kvalitet? Eller tar domstolen större intryck av vårdnadsutredningarna än vad som syns i domskälen? För att höja kvaliteten på utredningarna tror jag det vore bra om det av utredningarna som används av domstolarna i beslutsfattandet också framkommer i domskälen. Lämpligen borde också den enskilde utredaren ta del av domen, som en form av feed-back på det arbete denne genomfört.

Lagstiftningen framstår som tandlös när barnets enda reella möjlighet att få uttrycka sin vilja, uppfattning och åsikt ej tillvaratas. De barn som berörs av vårdnadstvister och vårdnadsutredningar hyser säkerligen en mängd känslor och bär säkerligen på otaliga frågor. Vad händer när de här barnen vuxit upp och eventuellt begär ut domen som bestämde hur deras framtid skulle se ut och de ser att domstolen ej beaktat vad barnet eventuellt sökt få fram i samtal med utredaren? Eller när barnet läser vårdnadsutredningen och inser att vad personen sa som barn ej tillmättes betydelse? En äktenskapsskillnad

är smärtsam och än mer smärtsam när barn är inblandade. Alltför ofta hamnar barnens känslor i skymundan medan fokus läggs på föräldrarnas meningsskiljaktigheter. Jag kan inte låta bli att ställa mig själv frågan om inte dessa barn sviks flera gånger om, om de inte får chans att uttala sig i utredningen? Eller när deras uttalanden inte tas på allvar och om domstolen inte heller redovisar för huruvida de beaktat barnens uttalanden eller ej?

Som nämnts åtskilliga gånger redan utsätts vårdnadsutredningarna för fortlöpande kritik. Efter 2006 års vårdnadsreform tycks utredningarna ha blivit bättre och barnperspektivet förstärkt. Dock finns det fortfarande utrymme och behov av förbättring. Frågan är hur dessa förändringar och förbättringar lämpligen genomförs.

Jag tror att det finns behov av åtminstone några mindre dynamiska regler för hur vårdnadsutredningen ska utföras, som inte öppnar upp för allt för många undantag. Barnets rätt att komma till tals måste tillvaratas och barnen måste bli hörda. Samtidigt tror jag att socialsekreterarna behöver fortlöpande vidareutbildning. Har man vant sig vid att arbeta på ett sätt är det lätt att fortsätta på det viset utan att kanske själv se vilka brister arbetssättet innehåller. Eller, för den delen, se hur ett fungerande arbetssätt skulle kunna förbättras. Tiderna ändras, och även barnens sätt att uttrycka sig. Jag betvivlar starkt att barn uttrycker sig på samma sätt idag som de gjorde på t.ex. 1950-talet. Barnen blir influerade av tv-program, Internet, att de spenderar mycket tid på barnomsorgen osv. Konsekvensen av detta behöver såväl socialsekreterare som domare utbildas om. Det vore troligen en god idé att även domare, som dömer i denna typ av mål, fick utbildning inom konflikt hantering, barn, barnpsykologi och liknande. Kanske hade det rentav varit bättre om en central myndighet genomförde samtliga vårdnadsutredningar i landet, där samtliga utredare arbetade utifrån samma regler och samma arbetssätt. En sådan ordning skulle säkerligen öppna upp för en högre grad av objektivitet också, speciellt i de fall den berörda familjen kommer från en kommun där alla känner alla. En sådan ordning innefattar även problem, det skulle bli kostsamt med resor, vårdnadsutredningen skulle antagligen ta än längre tid att genomföra och för eller senare skulle frågan uppkomma om inte även SoL- och LVU-utredningar inte också borde företas på samma sätt.

Jag tror nyckeln till bättre vårdnadsutredningar är dels att domstolen är lyhörd för den kritik som faktiskt förekommer, dels att de ansvariga utredarna låter barnet komma till tals och framförallt lyssnar på barnet. Vidare tror jag såväl domstolar som socialsekreterare behöver utbildas i hur barnsamtal företas på bästa sätt samt erhåller fortlöpande utbildning i hur barns uttalanden bör hanteras och förstås. Barnen är samhällets framtid, frågan är bara vilken framtid barnen går till mötes om de inte blir respekterade utifrån sina redogörelser och hela livet frågar sig varför ingen lyssnade på dem. Varför skulle barnen av idag då behandla barnen av imorgon bättre?

Tydligt, enligt mitt synsätt, är att barnets roll i vårdnadsutredningar idag är en biroll, likaså är det för mig tydligt att det borde vara en huvudroll. Jag är också av uppfattningen att detta kan ändras, att barnet faktiskt kan och borde bli huvudrollsinnehavare i utredningen. Det krävs en mängd förändringar och säkerligen lång tid också för att tillse att så sker. Utredningarna kommer inte bli bättre över en natt, men förhoppningsvis så pass snart att barnen av idag, lärt av de misstag de utsatts för och därmed inte utsätter barnen av imorgon för samma misstag.

Käll- och litteraturförteckning

Offentligt tryck

Lagar

Förvaltningslagen (1986:223)

Föräldrabalken (1949:381)

Socialtjänstlagen (2001:453)

Propositioner

Proposition 1990/91:8, *Om vårdnad och umgänge*

http://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Forslag/Propositioner-och-skrivelser/om-vardnad-och-umgange_GE038/?text=true (PDF-versionen, hämtad 17 mars 2012 kl. 13.21)

Proposition 1997/98:7, *Vårdnad, boende och umgänge*

<http://www.regeringen.se/content/1/c4/11/82/3f2de597.pdf>

Hämtad 22 mars 2012 kl.12.11

Proposition 1997/98:182, *Strategi för att förverkliga FN:s konvention om barnets rättigheter i Sverige*

<http://zeteo.nj.se.ludwig.lub.lu.se/ppd/template.htm;jsessionid=38D91FE5B42304A0FBC7F4C1F86CC5C6?view=main>

Hämtad 14 mars 2012 kl. 11.28

Proposition 2005/06:99, *Nya vårdnadsregler*

<http://zeteo.nj.se.ludwig.lub.lu.se/ppd/template.htm;jsessionid=38D91FE5B42304A0FBC7F4C1F86CC5C6?view=main>

Hämtad 14 mars kl.13.37

Proposition 2009/10:192, *Umgängesstöd och socialtjänstens förutsättningar att tala med barn.*

http://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Forslag/Propositioner-och-skrivelser/Umgangesstod-och-socialtjanste_GX03192/?text=true

Hämtad 20 mars 2012, kl. 11.39

Statens offentliga utredningar

SOU 1997:116, *Barnets Bästa i främsta rummet. FN:s konvention om barnets rättigheter i Sverige*

SOU 2005:43, *Vårdnad – Boende – Umgänge, Barnets bästa, föräldrars ansvar del A I,*

<http://www.regeringen.se/content/1/c6/04/55/64/616cf651.pdf>

Hämtad 6 mars 2012 kl. 13.13

SOU 2005:43, *Vårdnad – Boende – Umgänge, Barnets bästa, föräldrars ansvar del A 2*

<http://www.regeringen.se/content/1/c6/04/55/64/5bec1441.pdf>

Hämtad 6 mars 2012 kl. 13.14

SOU 2005:43, *Vårdnad – Boende – Umgänge, Barnets bästa, föräldrars ansvar del B 1,*

<http://www.regeringen.se/content/1/c6/04/55/64/bad3a539.pdf>

Hämtad 6 mars 2012 kl. 13.17

SOU 2005:43, *Vårdnad – Boende – Umgänge, Barnets bästa, föräldrars ansvar del B 2,*

<http://www.regeringen.se/content/1/c6/04/55/64/19bad2f9.pdf>

Hämtad 6 mars 2012 kl. 13.18

SOU 2007:52, *Beslutanderätt vid gemensam vårdnad m.m.*

http://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Uredningar/Statens-offentliga-utredningar/Beslutanderatt-vid-gemensam-va_GVB352/ (PDF-versionen, hämtad 20 mars 2012 kl.10.24)

Litteratur

Emtestam & Svensson, *Vårdnads-, boende- och umgängesutredningar – Att handlägga och skriva utredningar enligt S-modellen*, 1 uppl., Norstedts Juridik AB, Stockholm 2005.

Ewerlöf, Sverne & Singer, *Barnets bästa – Om föräldrars och samhällets ansvar*, 5 uppl., Norstedts Juridik AB, Norstedts Juridik AB, Stockholm 2004

Sandgren Claes, *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare, Ämne, material, metod och argumentation*, 2 uppl., Norstedts Juridik AB, Stockholm 2007

Sjösten Mats, *Vårdnad boende och umgänge – samt verkställighet av sådana överenskommelser*, 3 uppl., Norstedts juridik AB, Stockholm 2009

Socialstyrelsen, *Vårdnad boende umgänge – stöd för rättstillämpning och handläggning inom socialtjänstens familjerätt*, Lindesberg 2003.

Törnqvist Tomas, *Socialtjänstens familjerätt – En översikt över bestämmelser, ärenden och handläggning*, 1 uppl., Norstedts juridik AB, Stockholm 2009

Widlund Britt, *Vem fick vårdnaden? 70 vårdnadstvister avgjorda i domstol åren 1990-1996*, FoU-rapport 1997:6, Stockholm 1997

Artiklar

Ryrstedt Eva, *Barnets bästa och vilja i domstol*, SvJT 2009 häfte 10, s. 1013-1037

<http://zeteo.nj.se.ludwig.lub.lu.se/ppd/template.htm;jsessionid=EF14B41B8A761F92DB3F4A7CE0585D25?view=main>

Hämtad 18 januari 2012 kl. 15.32 samt kontrollerad 1 maj 2012, kl. 11.08

Socialstyrelsens skrifter

Socialstyrelsens författningssamling

SOSFS 2003:14 (S) Socialnämndens handläggning av vissa frågor om vårdnad, boende och umgänge,

http://www.socialstyrelsen.se/sosfs/2003-14/Documents/2003_14.pdf

Hämtad 20 januari 2012, kl. 14.24

SOSFS 2012:4 (S) Socialstyrelsens allmänna råd om socialnämndens ansvar för vissa frågor om vårdnad, boende och umgänge,

http://www.socialstyrelsen.se/sosfs/2012-4/Documents/2012_4.pdf

Hämtad 30 april 2012 kl. 12.30

Övriga skrifter

Socialstyrelsen, *Vårdnad boende umgänge – stöd för rättstillämpning och handläggning inom socialtjänstens familjerätt*,

Socialstyrelsen, *Glimtar av barn från vårdnads-, boende- och umgängedomar 1999 respektive 2002*, november 2004

http://www.socialstyrelsen.se/Lists/Artikelkatalog/Attachments/10491/2004-131-30_200413130.pdf

Hämtad 9 februari 2012 kl. 14.45

Socialstyrelsen, *Dokumentation av barnets bästa inom socialtjänsten – redovisning av regeringsuppdrag*,

<http://www.socialstyrelsen.se/publikationer2012/2011-12-18>

Hämtad 14 mars 2012 kl. 11.25

Socialstyrelsen, *Familjerätten och barnet i vårdnadstvister – Uppföljning av hur 2006 års vårdnadsreform slagit igenom i socialtjänstens arbete*,

<http://www.socialstyrelsen.se/Lists/Artikelkatalog/Attachments/18519/2011-11-40.pdf>

Hämtad 3 april 2012 kl. 14.23

Lagkommentarer

Hellners & Malmqvist, Förvaltningslagen (31 maj 2010, 3 uppl., Zeteo) kommentaren till 17 §.

<http://zeteo.nj.se.ludwig.lub.lu.se/ppd/template.htm?view=main> (senast kontrollerad 13 maj 2012, kl. 12.59).

Thunved, Socialtjänstlagen (1 januari 2012, Zeteo) kommentaren till 3 kap. 5 §. <http://zeteo.nj.se.ludwig.lub.lu.se/ppd/template.htm?view=main> (senast kontrollerad 13 maj 2012, kl. 12.59).

Walin & Vängby, Föräldrabalken (1 juli 2011, Zeteo) kommentaren till 6 kap. 2 a §.

<http://zeteo.nj.se.ludwig.lub.lu.se/ppd/template.htm;jsessionid=57DF9A656849ED8B593D6B27E812BFF3?view=main> (senast kontrollerad 20 maj 2012, kl. 09.00)

Walin & Vängby, Föräldrabalken (1 juli 2011, Zeteo) kommentaren till 6 kap. 19 §. <http://zeteo.nj.se.ludwig.lub.lu.se/ppd/template.htm?view=main> (senast kontrollerad 13 maj 2012, kl. 12.04)

Övriga källor

Bibel 2000, Bibelkommissionens översättning 1999, Verbum.

FN:s konvention om barnets rättigheter,

http://www.manskligarattigheter.gov.se/dynamaster/file_archive/020521/a2fe55424340e999aed047eb281537d7/fn_891120.pdf

hämtad 12 mars 2012 kl. 16.36